

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

Of

Oeffening

Der

REDEN-KONST.

Leerende van alle dingen ghe-schiktlijk
spreeken en twist-redenen / en aller-ley
t'zaam-ghe-stelde schriften ont-knoopen.

By een ghe-braght en der Reden-konst

van FRANK BURGHERS-

DYK toe-ghe-past.

Dooz

A. L. KÓK.

Hier after is by-ghe-boeght een órde om een
Predikatie te stellen / in 't Latijn be-schree-
ven dooz Antonius VValcus en ober-ghe-
zet dooz den zelfden.

Den tweden Druk .

s' Amsterdam, Gedrukt by Nikolaas van Ravestein.

Dooz Johannes Troóft Boek-ber-koóper op de hoek
van de Scil-steegh in 't ghe-kroonde Schijf-boek. 1649.

DECLARATION

STATE OF NEW YORK

I, the undersigned, do hereby certify that the following is a true and correct copy of the original as the same appears in the files of the State Department, to-wit:

DECLARATION OF THE PRESIDENT OF THE UNITED STATES

OP-D R A G H T

An

*De E. E. Ghroót-achtbaare, Eerent-
veste, Wijze, voor-zaemighe Heeren,*

Mijn Heeren de

BURGHER-MEESTEREN

Der ver-maarde Stadt

A M S T E L R E D A M.

Ucht ten vader-lande heeft Natuur den mensch, by-na van zijn gheboorte af, ten boezem in-ghe-ctst, en ont-mensch schijnen zy; die 'er gheen ghe-voel af hebben; zo dat zy met recht onder Vader-moorders ghe-reekt worden, die haar liefste Vader-landt eenigh on-ghe-mak ten hals op-schroeven. Ieder tracht het zelve ver-scheidelijk, na de ghe-neghentheid zijner aart helt, ten-toon te stellen; doch voelt 'er iemandt t'zijne af, t'onzent blakert het met lichter-laye vlammen, en, van dat mijn oordeel voet vatte, heb ik ghe-tracht het zelve te doen blijken en ghe-wenscht, dat mijn maght met de wil, mijn woorden met de daadt, mijn ghe-leghentheid met de ghe-neghentheid moghten evenaaren. Niet te min heeft mijn on-macht mijn wil, nocht mijn on-ghe-leghentheid mijn ghe-neghentheit zo konnen doen ver-slensen, of zy hebben eenighe (hoe-wel kleine) vruchten voort-ghe-bracht, van welke dit wercken een is, welk in dus-dannigh een tijdt tusschen hoop en vrees, als speel-ghe-neuten, voort-komt: Hoop, mits het in deze on-ver-wachte, ja by-na on-ghe-
hoepre,

hoopte, Vrede, baar-moeder en voedster van alle
 eerlijke en heerlijke konsten en wetenschappen, ten
 minsten als bel-hamel hoopt te zijn, om alle deftighe
 ver-standen op te munteren en an te maanen met
 ghroóter haar Vader-landt te ver-ghlimpen en haar
 Moeder-taal ten toón te stellen: Vrees, mits onze da-
 ghen als voor-reelsters zijn van zo door-zichtighe
 Ver-nuftten, dat 'er by ná niets on-be-rispt het licht
 be-schouwt. Dwaas acht men 't echter te vreezen
 't gheen on-ver-mijdelijk is: 'k heb oók nooyt ghe-
 stribbelt my het oór-deel van Wijzer t'onder-werpen;
 zo ghraagh ben ik om te leeren als te leeraaren en on-
 der-wijzen. Spijgich is 't nochtans voor alle ver-
 standen, van on-ver-standighen ghe-hekelt, zonder
 billijk rechts-pleegghen ghe-oórdeelt en on-ghe-
 hoort on-ghe-zien ghe-voonist te worden. Van alle
 oudheid hêr heeft men hier zegghen de be-schutting
 van adel-partighe zielen voor de beste hulp-middel
 ghe-kóben; des loóp ik oók Ghe-nadighste Heeren
 onder de vlueghelen uwer ghoedertierentheid schuil,
 an-ghe-moedicht door de baar-blijklike gunsten, die
 uw E. E. den Vader-lande en des zelfs In-woóners,
 en voor-neemlijk an uw Stadt en In-boórlingen, be-
 weezen, en waar door ghy u met recht den naam van
 Vaderen des Vader-landts ghe-waerdicht hebt. In
 welke zo ik slechts de ghe-ringste plaats (ghe-lijk ik
 niet twisfel) vinde, het zal ghe-wislijk my, en met
 my mooghlijk veel andere en be-guamere, ghe-har-
 tighder maaken, om met meerder en meerder vlijdt
 den Vader-lande ten dienst te zijn in dat, in welk 't al-
 leen schijnt ghe-brekkigh te zijn, daar 't ander-zins de
 hoóghste eeren-trappen van de be-roemste Ghe-mee-
 ne-besten niet alleen be-klautert, maar te boven
 ghâat. Want zo wel, als Ghrieken en Romen, hebben
 wy onze halzen het on-ghe-rechtigh juk en bal-daa-
 dighe dwing-landy der Koningen ont-trokken, en be-
 toont dat die oude ghroót-maedigheit der Batavie-
 ren,

ren, die Al-dwingers dwingen kosten, in ons noch niet ver-smoort was; Zo wel, als zy, hebben wy door hulp van onzen Ghódt en de billijkheid onzer wapenen onze vryheidt ghe-hant-haafte, en, dat wel eér on-ghe-loóflijk schein, de er-kenenis daar van onzen vyanden zelfs ten monde uit-ghe-haalt; Zo wel, als zy, hebben wy eindlijk de ghe-rechtigheid onzer Oórlógh met een be-roemste Vreede (van onzen vyandt zelfs ver-zócht) be-paalt. Maar niet zo wel, als zy zien wy de Weetenschappen en Konsten in onze moederlijke taal voort-ghe-plant, en onze Landghe-noóten daar door als een zaak der wijde Werldt ten toón ghe-stelt: Dit eenighe hebben in de voorighe en deze eeuw veel ghroót-moedighe Mannen be-klaaght en ghe-zócht te boeten, waar door ons Vaderlandt en in-zonderheidt onze ghe-boórt-stadt zich be-ghon te be-roemen op mannen, daar zich na-maals ghanfch Duits-landt op be-roemt heeft, en welker naamen ik, op-dat ik niet schijne te vleyen, na-laate: Maar gheens ghe-meenen Mans werk was 't, zo hoógh een zaak ten doel-wit te ghe-leyden, nóchtans hebben zy, zo men tijden met tijden ver-ghe-lijkt, veel ghe-daan, en, hadden zy deze ghe-ruster en weet-ghierigher tijden be-leeft, zy hadden moogh-lijk meér ghe-daan. Dit eenighe dan, *Ghroot-ach-baare Heeren*, is uwer acht-baarheidt over-ghe-laa-ten, om een on-sterflijke naam an uw Stadt, u zelven en uw laate Na-komelingen, na ver-loóp van veel eeuwen zelfs, te ver-krijghen. Altes hebben wy, dat elders is; en al, wat wy hebben, is elders, be-halven dit alleen; het welk in-dien wy ver-werven, zo zie ik lichtlijk ons Vader-landt tót de praal van 't oude Ghrieken en Romen stijghen, onze taal der ghanfche Werldt door ver-breiden, onze Steden tót het hoógh-ste ghe-luk ghe-raaken, als in welke niet alleen de Overheden maar oók de Onder-daanen Wijs-ghieren zullen zijn, en weeten wetten te ghe-hoórzaamen

eër zy ghe-gheeven zijn, en de wijsheden haater Overheden, die zy nu menigh-maal door on-weetenheide laaken en lasteren, be-ghroeten en be-wonderen; en zo zal eindlijk (op-dat ik alles in een be-fluite, en uw goedertieren ghe-dult niet langer mis-bruike) onze Stadt boven allen uit-munten, en ghy waerdighste Burgher-Vaderen over honderden van jaaren by de laatste Na-komelingen over deze en alle andere uwe dueghden, onzen Vader-lande be-weezen, ghe-roemt en ghe-lieft zijn; ghe-lijk *Camdenus* in zijn Britan-nien na zo veel eeuwen van dier-ghe-lijk een daadt der oude Zaxen (onze Voor-ouders) in zeker stadt van Engelandt ghe-waagt. Welk op-dat ghe-schie-de, zo bid ik, neven de beste uwer Onder-daanen, dat de al-ghoede Ghódt uw leven ver-lange, en u al-tijdt niet een ghe-zondt verstandt in een ghe-zondt lichaam be-kroóne, en ik zy en blyve, ghe-lijk ik ben

*Vwer E. E. aller-oót-moedigh-
ste en Onder-daanighste Diener
en Onder-zaat.*

A. L. Kóκ.

L E E Z E R .

IK heb u, be-leefde Leezer, voor dees tyd wai-
nigh, ja schier niet, te zeggen, en had wel stil ghe-
zweeghen, waar ik niet voor dezen van veel de
on-be-schaamste laster-tongen, die niemandt by na
ont-vluchten kan, over-vallen; Maar oók zonden
zy my tót spreken niet ghe-kreeghen hebben, had de woódt,
niet van my (die al-tydt voor my stel, dat het Koninglijk
is wel te doen en ghe-lastert te worden) maar van u, die
men, ik weet niet wat al zoekt wijs te maaken en, 't gheen
men nu wel langer niet kan, te ont-houden, het zelve niet ver-
eischit. Alle lasteringen op te haalen en te be-stoóken is mijn
voor-neemen niet; dit alleen, welk zy meest in de mondt hebben
en minst be-wyzen kunnen, dat men, naamlijk, de vrye
Konsten niet wel in Duitsch ver-taalen kan, spreek ik te-
ghen, en heb het in 't ver-taalen der Reden-konst en Na-
tuur-wet be-toónd, en tart hier mé (gheen roem ver-
zel mijn woórdt) alle Lasterers, wie zy zijn, my in de zel-
ve een eenigh woórdt an te wijzen, 't welk de zin en de zaak
niet zo wel uit-drukt, als het Latýnsch óft Ghrieksch: en
daar mé be-fluit en blýf ik uw toe-ghe-neighde

Logica.
Phyfica.

A. L. KÓK.

Op

Op de Oeffening der Reden-konst
van A. L. K ó k.

O pronkt de Batavier met ghonde weetenschappen,
En pooght Romain en Græck vol moets voor by te
stappen,
En richt de Zetel, daar Tritonia in praalt,
Voor Nêder-lands op: wat glans heeft deze ghlands be-paalt?
De Bron van Kennis leert d' on-kundighe hier kennen,
En langs een zeker spoor met wisse schreeden rennen,
Wie smaalt nu breyn-loos mêr op onz' aal-oude taal?
Waar in een Kók ver-schaft de wjsheit al-te-maal,
Wat kroón Zal an die pen den Amstrel waerdig schatten,
Die zulk een Konst be-vat, welk naauw'lijx landt kan vatten.

I. T.

Z O steekt de Batavier met ruime schreeden
Den Römer na de Kroón der wetenheden,
En stelt, 't gheen hy met Ghricksch be-morste taal
Nauw zegghen kan, in duitscher spreek-ghe-praal.
De jueghd be-hoeft met ver-ghe-zochte woorden
Haar brein niet mêr en herssen-huis te moorden,
En over-laân 't ghe-hueghen met een last
VVar van naauw vrucht ont-wijken kan de bast:
Zy kan voort-an door vaderlijke lessen
In-zwelghen het ghe-dróp van wjsheidts flessen
By eighen Haert, vër buiten on-ghemak,
Vër buiten vrees van hert-ghe-quaste plak.
Een Moeder-mondt boet dus met zoeter toonen
De VVeet-ghierheid van Dóchters en van Zoonen,
En maakt ze vroedt naauw buiten tijdt van kindt
En schaft haar 't eindt, schier eër men aars-be-ghint.
O smaakelijke Kók! ó roem der Kókken?
VWat Lauwer-krans wordt u na waerd om-trokken
Van 't Duitche vólt, dat ghy met spijs voor-ziet,
VVar voedtsel in zijn vrye ziel ghe-niet?

Zo ghe-laayt
Zo ghe-maayt.
L. M.

O E F F E N I N G

Of

Ghe-bruik der

R E D E N - K O N S T .

I. Hoófdt-ftuk.

Van de Natuur en Schifting der Ghe-
bruikende Reden-konft.

I. REEGHEL.

De Ghe-bruikende Reden-konft is/
welke de reden-konftighe reeghels
toe-paft / en het ver-ftandt daar
dooz in de kennis der dingen ftiert.

VER-KLAARING.

1. 5. De Reden-konft zonder ghe-bruik is eben zo
heel als een doofde handt. Want/wyl zj een werk-tuigh
is / en der werk-tuighen weezenheidt in 't ghe-bruik be-
ftaat / zo zjn zj / die de reeghels der Reden-konft ber-
ftaan / zonder ite konnen in 't werk ftellen / oft vooz
gheen Reden-konfteners / oft lamme Reden-konfteners
te achten; en van zo-daantighe is die reeghel der Gu-
den billijk te ver-ftaan : Een ghoedt Reden-konftener een
ghoedt Ezel.

2. De uit-beelding der ghe-bruikende Reden-konft
by ons hier ghe-ftelt / wordt ghe-noeghzaam ver-klart
by Burghers-d. in 't 1. Boc. der Reden-k. 1. Hoóf.
want de uit-breedting der Reden-konft / al daer ghe-ftelt /
doeght vooz-neemlyk der ghe-bruikende Reden-konft ;

de leerende Reden-konst maakt de Werk-ruighen eigentlijk niet / maar leert ze maaken; maar de ghe-bzuikende maakt ze eigentlijk: daar-en-boven zo stiert de leerende Reden-konst eigentlijk ons ver-standt in 't maaken der werk-ruighen; de ghe-bzuikende / in de kennis der dingen. Doozt ghe-lijk de kegnis oft waarheid der dingen het eind der ghe-bzuikende Reden-konst is / zo is het ghe-bzuik het Eind der leerende Reden-konst.

II. De Deelen der Ghe-bzuikende Reden-konst zijn twee / Teeling en Ont-knoöping.

III. De Teeling leert de wijs om de dingen (die in de Reden-konst Ghe-stellen ghe-noemt worden) ghe-schiktlyk dooz te draaghen.

IV. De Ont-knoöping / leert en de Eighene en anderer dooz-ghe-stelde schriften ont-knoöpen.

1. 5. Deze Schifting der ghe-bzuikende Reden-konst wordt van alle Reden-konstenters een-helliglyk toeghe-stemt / en stuent op goeude reden. Want eben ghe-lijk de leerende Reden-konst ghe-schift wordt uit haer plicht en Dooz-werp / welk is de natuur der Werk-ruighen te leeren: zo wordt int-ghe-lyc de Schifting der ghe-bzuikende Reden-konst ghe-nomen van haer plicht en Dooz-werp / welk is de reden-konstige reeghels toe te passen en daar dooz het ver-standt te stieren als 't bezigh is om de waarheid der dingen na te vötschen: oft koztlyk / het ver-stant / nu om-trent de dingen bezigh en met de reden-konstige reeghels an-ghe-daan / te stieren. En wijs die dingen / die het Dooz-werp en des ver-standes en der ghe-bzuikende Reden-konst zijn / het ver-standt / en dooz middel des zelfs der ghe-bzuikende Reden-konst / oft al-ré dooz-ghe-stelt oft noch dooz te stellen dooz-komen / zo ryzen daar uit de twee dooz-ghe-stelde deelen der ghe-bzuikende Reden-konst / de Teeling naamlyk / waar dooz het ver-standt in de dingen / die noch dooz te stellen zijn / ghe-stiert wordt / en de Ont-knoöping / waar dooz het anderer oft oök zijn eighe dooz-ghe-stelde dingen na de Reden-konstige reeghels ont-knoöpt.

V. De Teeling is oft Heeligh oft Deeligh / van welke die eenigh ghe-heel onder-wijs / neemt de Natuur-weet ; deeze eenigh deel van een Onder-wijs oft eenigh by-zonder ghe-stel voorstelt.

1. 5. Van de Gzde die men houden moet, in t'zaamen-stellen van ghe-heele Onder-wijzingen oft deelen der zelve / is in de leerende Reden-konst ghe-noegh-zaam gesproken. Wy zullen voort-an alleen de Gzde der Ghestellen voorstellen.

II. Hoófdt-stuk.

Van de Ghe-stellen in 't ghe-meen.

I. R E E G H E L .

Ghe-stel is / welk voor-ghe-stelt wordt / om ver-handelt en be-kent te worden.

1. 5. Ghe-stel wordt ghe-noemt van Stellen / ghe-lijk het ghyter Thema van Thiremi (ik stel) en dat daar-om / om-dat een zaak by de Reden-konstigher Ghe-stel ghe-noemt wordt / ver-mits zy an het ver-handt voor-ghe-stelt wordt om over-woogghen oft be-saecht te worden.

2. Andere noemen 't ook het Wit / de Staaf en de Ghzondt der ghe-heele handeling ; by de Redeners een Voor-stel : by zonnighen ook het Ghe-schil en de Vraagh ; hoe-wel 'er tusschen Ghe-stel en Ghe-schil en Vraagh schijnt eenigh onder-scheide te moeten toeghe-laaten worden. Want Ghe-stel wordt vol-strekligh en niet vraaghs-wijs voor-ghe-stelt ; maar het zelve wordt Ghe-schil en Vraagh ghe-noemt / wanneer 't vraaghs-wijs voor-ghe-vraagghen wordt.

3. Het Eindt des Ghe-stels is oft onder-huertigh oft laast. Het Onder-huertigh en naaste Eindt is de Ver-handeling / welke hier voor-neemlyk in acht ghe-nomen

nommen en onder-wezen wordt. Het laatste Eindt is de kennis der Ghe-stellen / dat is het be-ghyp en booz-beelding der dingen in 't Ver-standt / waar van ghe-noegh ghe-sproken is in 't Onder-wijs. Maar wijl deze kennis / de verscheidenheid van de natuur der dingen volghende / zeer becl-boudigh is / so kan de ver-handeling der Ghe-stellen / welke niet alleen een Eindt is / maar ook een middel (want het is een Onder-buertigh Eindt) om dat laatste eindt te ver-krijghen / niet een-boudigh zyn / dat is / so kunnen de Ghe-stellen niet op eener-ley wijs ver-handelt worden : en daar-om moet men noodt-zaaklijk tot de Schifting van 't Ghe-stel loopen / om de ver-scheide natuuren der zelve te be-ghypen / en haar ver-handeling daar na te richten.

II. Ghe-stel is Enkel en t'zaam-ghe-boeght.

III. Enkel is / welk zonder be-vestiging oft be-neening : t'zaam-ghe-boeght / welk in 't reghen-deel be-ghrepen wordt.

1. 5. Van de Ver-handeling van 't t'zaam-ghe-boeght Ghe-stel zullen wy na-maals spreken. De Ver-handeling van 't Enkel Ghe-stel zullen wy in 't ghe-meen en in 't by-zonder booz-stellen. In 't ghe-meen zullen wy eenighe reeghels ver-haalen / welke in aller-ley Enkele Ghe-stellen waar te neemen en te onder-houden zyn. In de by-zondere an-merking zullen wy in by-zondere booz-beelden booz-draaghen / hoe elk Ghe-stel in 't by-zonder moet ver-handelt worden. Want niet de zelve orde houdt men in 't ver-handelen van een Cos-bal / die men houdt in 't ver-handelen van een Zelf-standigheit / en niet de zelve dingen worden in haider ver-handeling ver-eischt.

IV. In 't Ver-handelen der Enkele Ghe-stellen is an te merken. Ten eersten / 't gheen der Naam. Ten tweeden / 't gheen der zaak boeght.

1. 5. Deze reeghel strekt zich so ver uit als de dingen zelve / so dat zy ten eersten een al-ghe-meene ver-deeling van alle handelingen stelt. Want 't zy waar van dat

dat men handelen wil / men moet al-tijdt eerst van de Naam der dingen spzeeken / daar na van de zaak zelve ; en eben ghe-lyk als de dingen haar An-doeningen en eighenschappen hebben / zo hebben ze ook de woorden / welke om de dingen te be-tekenen in-ghe-stelt zijn / ghe-lyk te zien is in 't Onder-wijs der Reden-konst. 1. bo. 24, 25, en 26. Hoof.

2. En hoe-wel in de leerende Reden-konst de eighenschappen der dingen eer / als de eighenschappen der woorden ver-haalt en vooz-ghe-stelt worden / hier moet nochtans het teghen-deel ghe-schieden. Want in beide is niet de zelfde reden ; mits de Onder-wijzende Reden-konst de orde van onze kennis volght / en nu moet men eerst leeren ver-staan / eer men leert be-dieden ; want hoe kan hy wel be-dieden / die niet wel ver-staat ? oft hoe kan hy bequaame woorden binden om een zaak wel uit te drukken / die de zelfde noch niet wel ver-staat oft be-ghypt : Maar in 't Ghe-bruik der Reden-konst volght men de orde van de natuur der dingen / welke ons noopt zonder haar naamen vooz-komen ; En in alle natuurlyk Be-leedt wordt ver-eischt / dat die dingen vooz-ghaan / welke dienstigh zijn tot de kennis van 't na-volghende / der-halven moet de naam der zaak / welcher kennis niet wainigh dik-wijls tot de kennis der zaak voozdert / vooz-ghaan / te meer ook wijl / ghe-lyk Arist. 1. boe. der Plaatsl. 8. Hoof. zeght / en die ant-woordt en die bzaaght ('k voegh 'er by / en die ver-klaart en die hoort) haar ghe-dacht niet na 't zelfde richten / als 'er iet dubbel-zinnighs in een reden is.

V. Om-trent de Naam der zaak moet men zich vooz al be-lyptighen / dat de zelfde met een eenigh woordt vooz-ghe-stelt werde.

1. 5. De dingen zijn beel en de woorden wainigh / oft (als Aristoteles 1. boe. der Nues-wijze VVeer-leg. zeght) het ghe-tal der woorden is zekeren be-paalt , der dingen on-eindigh. Daar by komt het / dat men meevigh-maal niet alleen een woordt ghe-bzuiken moet om beel dingen te be-tekenen / maar ook dik-wijls beel woorden om een zaak te be-noemen. In deze ghe-leghent-
heldt

heidt ber-eifcht de reeghel / dat in-dien ons de zaak / met veel woorden om-schreeven / booz-komt / wy de zelve zullen trachten met een eenigh woordt boozt te brengen; en by zo der het zelve in onze moederlyke taal niet mooglyk is / (welk teghen ons be-duncken strydt) zo zal men zelf zich niet ont-zien byemde en in-zonderheid der ghe-leerden taalen daar toe te bezighen: ghe-lyk zo iemandt wilde handelen van de liefde der ouden tot haare kinderen, en hem quam gheen eenigh woordt booz / waar mē by 't zelve uit-drukken kost / zo moght by het Ghrieksch woordt Storge (ander-zins by ons zucht ghe-noemt) ghe-bruiken: Tot Reden / waar-om deze Reeghel dit ber-eifcht / kan in-zonderheid dit ghe-stelt worden / dat naamlyk / wyl de woorden tekenen der dingen / de dingen een-boudigh zyn / en de tekenen de natuur der be-tekende dingen / zo veel als mooglyk is / volghen moeten / de naamen der dingen ins-ghe-lyks na ver-moghen be-hooren een-boudigh te zyn.

VI. Zo de Naam booz een t'zaam-ghe-zet oft Spzuit-woordt booz-ghe-stelt wordt / zo moet men de Oo-zpzing van 't zelve onder-zoeken.

I. 5. Een t'zaam-ghe-zet oft ghe-lascht woordt wordt by de Letter-wyzen ghe-noemt / welk uit twee enkele woorden t'zaam-ghe-zet is; als VVijs-gheerte van VVijs en Gheerte oft Be-gheerte. Een Spzuit-woordt noemen zy / welk van een Ghzondt-woordt spzuit; als Heerlyk van Heer, enz. Om het onder-scheidt tusschen een Ghzondt-woordt en Spzuit-woordt wel te batten / zo moet men weten dat by-na alle Spzuit-woorden uit veel letter-gheepen / de Ghzondt-woorden uit een Letter-gheep in onze duitfche taal be-staan. Van de ghe-laschte woorden en Spzuitelingen wordt de ooz-spzing ber-eifcht / dat is / dat men an-wyze van wat ghzondt-woordt zy af-komstigh zyn / en de reden ver-klare / waar-om zy van 't zelve af-komstigh zyn; als / Heerschappy komt van Heer: VWant een Heer is die Heerschappy voert, en de Heerschappy be-tekent de Be-trekking van Heer tot Slaaf, ghe-lyk Slaverny de Be-trekking van Slaaf tot Heer. De Ghzondt-woorden zyn eben als het

Sylla-
ben.

het taal-teken waar toe der **ghy-spronklykheid** / want die be-paalen en stuiten het na-börschen der **ghy-spronklykheid**. De **ghy-sondt-woozden** zijn öft in de eighe öft in een byeemde taal. Der **Duitsen** eighe **ghy-sondt-woozden** zijn by na on-eindigh / waar-om alle eighe **Duitsche** wozden töt haar eighe byon ghe-noeghzaam kunnen ghe-bragt wozden / en zy be-lacchens waer-digh zijn / die niet alleen de **Duitsche** **ghy-sondt-woozden** maar oök **ghy-sondt-woozden** töt byeemde taalen be-trekken willen / zom-tijds zo on-ghe-luklyk / dat zy met zich zelf schijnente ghekken ; als wy (met **Ghods** hulp) in een lof-reden der **Duitsche** **Taal** hoopen te ver-toden. De **ghy-sondt-woozden** zijn in een byeemde taal na te börschen van die wozden die wy bastaart-woorden noemen/en gheen eighe **Duitsche** zijn/ maar öft by zom-mighen öft by meest allen booz **Duitsche** ghe-bzuikt wozden / van welke de laatste ghe-echte bastaart-woorden by de **Kamer** in liefs bloepende ghe-noemt wozden.

VII. Zo oök de zelve met gheen zeker / maar een dubbel-zinnigh/woozdt booz-ghe-stelt wozdt/ zo moet men de be-tekeningen van 't zelve optellen / en an-wijzen in wat be-tekening het hier ghe-bzuikt wozdt.

1. 5. Dit is een van de nobdt-zaaklyste wetten/ welke om-trent het ver-handelen van de naam der zaak booz-ballen/ mits men/ zonder de zelve waar te neemen/ niet alleen andere / maar oök zich zelf zoud kunnen be-dryeghen. De reden / waar-om de **Dubbel-zinnigheit** öft ghe-lyk-naaming in de wozden is / is in 't **Onder-wijs** en een wainigh hier booz an-ghe-weezen / de beel-heit naamlyk der dingen en wainighe der wozden : zo dat zy merklyk haar on-weetenheit schijnen te kennen te gheben / die de rijkdom van een taal in de beel-boudighe be-tekening der wozden stellen ; daar de rijk-dom van een taal in de meenighe der wozden be-staat : Want dat is de rijkste taal die meest en ver-scheidelijck zegghe kan. Zeer an-merkens waerdigh is hier / te-ghe die in de **Hebzeusche** taal / niet alleen meër als in andere taalen / maar oök meër als in haar zelf in is / binden kunnen / de **spreek** van **Kekker-man** (een **Mar**

30 in taalen als weetenschappen een van de ghe-leerdste / en in de Hebreusche malligheden ander-zins dik-wijls meêr als te bezigh) daar hy dus van de dubbel-zinnigheit der woorden spreekt. Der VVoorden ghe-tal is zeker en be-paalt, der dingen on-eindigh: waar van 't ghe-schiedt, dat men noôdt-zaaklijk met een naam veel dingen be-tekenen moet. De Hebreusche taal kan tót een ghe-tuighnis zijn, in welke ten hooghsten niet boven de duizendt vijf hondert woorden, die men wortel-woorden noemt, ghe-lijk de Hebreën zelve be-kennen, ghe-vonden worden, waar van 't ghe-schiedt, dat een wortel-woordt dik-wijls vier óft vijf be-tekeningen van ver-scheide dingen heeft: welke zaak ons, nu na den val in de staat der zonden ghe-stelt, de moeylijkheid van die taal ver-meert heeft, daar zy anders, wat de vórmigen en wainigh-te der woorden be-langt, boven andere kan licht schijnen. Maar de Ghrieksche taal heeft ghe-tracht de andere hier in te over-treffen; als welke niet alleen voor elk ding een by-zondere naam heeft durven zoeken, maar oók om een ding te be-tekenen veel-tijds veel woorden ghestelt, hoe-wel zy onder-tusschen haar over-vloedighe dubbel-zinnighe-den niet derft. (Dit zelve houden wy in onze Duitse taal immer 30 waarechtigh / en zijn vaerdigh om het te ghen alle lasterers der zelve staande te houden) De Latijnsche taal nu, ghe-lijk zy 't ghe-brek der woorden, zo schijnt zy oók der dubbel-zinnigheit meêr onder-hevigh als de Ghrieksche. Varro de ghe-leerdste der Latijnen heeft vijf-maal honderdt duizendt woorden ghe-telt: Maar de woorden der Ghrieksche taal (als oók der Duitse) heeft nóch niemandt, dat ik weet, onder een zeker ghe-tal durven be-rekenen: Hoe-wel ik oók dit be-lijde, dat 'er by de Ghrieken mede zeer wainigh ghrondt- óft wortel-woorden (hy de Duitse on-telbaare en by-na 30 beel buiten als in 't ghe-meen ghe-byuk) zijn.

2. In 't na-bóyschen van de dubbel-zinnigheit der woorden moet men wel letten en onder-scheiden in die / welke waarlijk dubbel-zinnigh zijn / en in die / welke alleen dubbel-zinnigh schijnen / en dat door 't mis-byuk óft van 't ghe-meen vólk / welk by-na een eighe uitspraak heeft / óft van Schrybers / die / nergens min als in haar vader-landt ghe-huift / na 't ghe-meen uitspreken van 't Ghyaalt / en niet na de natuur der taal

(by

(by haar on-bekende) schryffen: zo schijnt Dier dubbel-zinnigh te zyn / be-tekenende: Ten eersten / een leevendigh ghe-boeligh lichaam: Ten tweeden / dat van ghyzooter waerde is; maar zo men wel op 't onder-scheidt en de natuur onzer taal let / zo wordt het laatste niet dier, maar duur ghe-noemt / van duuren, om dat dat eighentlijk duur is / welk lang duuren kan.

VIII. Eindlijk moet men 'er de Een-naamighe woorzen by-boeghen.

I. 5. Wat Een-naamighen zyn wordt in het Reden-konstigh Onder-wijs ghe-leert: al-waar de Een-naamighen onder-scheiden worden in Reden-konstighe en Letter-konstighe Een-naamighen / en van de eerste wordt daar ghe-sproken / van de laatste hier. Want hier ber-staan wy met Een-naamighen veele woorzen / waar mē een zaak be-noemt wordt; als Zwaerd en Deghen. Zo in-dien ik wil handelen van Ghódt, zo moet ik (na-dat ik eerstlijk an-ghe-merkt heb de Oorspronglykheid / dat Ghódt komt van Ghoedt, om-dat by naamlyk de Weezentlyke Ghoedtheid is / en ten tweeden de ghe-lyk-naamigheid oft dubbel-zinnigheid / dat Ghódt naamlyk oft het Eerste Vveezen, oft eenigh ghe-schapyen Weezen / als Engelen en Overheden, by ghe-lyknis toe-ghe-schreeven wordt) eindlijk de Een-naamigheid / oft liever Weer-naamigheid / dat is / de beeler-sepe naamen / waar mē Ghódt be-noemt wordt / by-stellen / zo in 't Duitseh / als in eenighe andere talen / die om Ghódt's Weezen te ber-klaaren ter by-bringen: als na-maals blyken zal. En zo veel van 't gheen in 't Enkel Ghe-stel in 't ghe-meen an te merken is. Want mits de natuur der zaaken ber-scheiden is / zo is ook de an-merking en ber-handeling der zelve ber-scheide: Dies moeten wy noodt-zaaklyk tot de Beschryving der zelve komen / en an-wyzen hoe de zaak van ieder Enkel Ghe-stel in 't By-zonder ber-handelt moet worden.

III. Hoófdt-ftuk.

Van de Vol-maakte Ghe-ftellen.

I. REEGHEL.

DE Enkele Ghe-ftellen zijn óft Vol-maakt / óft On-vol-maakt.

II. Vol-maakte Ghe-ftellen zijn / welke rechts in de Zegh-woozden ghe-ftelt worden.

III. On-vol-maakte / welke aberechts óft oók gheen-zins in de Zegh-woozden ghe-ftelt worden.

I. §. Wóíl de natuur van een Ghe-ftel ver-eifcht / dat het an 't ver-ftandt moet kunnen booz-ghe-ftelt worden / zo zal hier uit oók volgen dat dat / welk vol-maaktlyk an 't ver-ftandt booz-ghe-ftelt kan worden / een vol-maakt Ghe-ftel is: een on-vol-maakt in 't reghen-deel. Nu kan dat vol-maaktlyk booz-ghe-ftelt worden / welk booz de reden-konftighe Werk-tuighen vol-maaktlyk ghe-handelt kan worden / en dat kan booz de Reden-konftighe Werk-tuighen vol-maaktlyk ghe-handelt worden / welk reeghel-recht in de Zegh-woozden ghe-ftelt kan worden: waar van men byzonder zien kan in 't Reden-konft. Onder-w. 3. Hoóf. 5. en 6. Reeghel. En al-zo is Ghódt, fchoón hy 't vol-maaktste Weezen is / nóchtans een on-vol-maakt Ghe-ftel / omdat hy niet vol-maaktlyk an ons ver-ftandt kan booz-ghe-ftelt worden. En hier van in 't na-bólghende.

IV. In de Ver-handeling der Vol-maakte Ghe-ftellen moet men eerft be-wijzen / dat zy zijn.

I. §. Ver-mits onder de booz-waarden / welke in 't 3. Hoófdt-ft. van 't Reden-k. Onder-w. in een Vol-maakt Ghe-ftel ver-eifcht worden / oók is / dat zy VVaare en Stelbaare VVeizens zyn moeten / zo kan hier om-trent de

De eerste twijfeling ballen / en moet der-halven het zelve eerst be-weezen worden. Want te vergeeffsch zoekt men iemandt ier an te puzzen / zo lang hy twijffelt of het zelve in weezen is; te ver-gheeffsch spzeeken de Roomsche-ghe-zinden teghen die van de Her-vormde Ghóds-dienst, beel van de eighenschappen / Gó-zaken en ghe-wóchten van 't Vaeghe-vuur, eér zy be-weezen hebben dat het 'er is: want haar Tegen-partij ghe-loóft dat niet / en derhalven óók niet al/ wat zy 'er van zeggghen. Ook is deze Reeghel niet al-tjót en in alle vol-maakte Ghe-stellen waar te neemen/maar alleen in die/welker waarachtigh zyn niet zo be-kent is/óf 'er kan an ghe-twijffelt worden. So is 't niet noódt-zakelijk te be-wyzen dat 'er een Kon is / mits het zelve niet zonder ver-loochening van de openbaare er-baarentheid ont-kent kan worden.

V. Daar na zoekt men het Ghe-slacht.

I. 5. Het ghe-slacht der vol-maakte ghe-stellen moet men na-bózschén in de rhen der Zegh-woorden; der Zelf-standigheden in het Zegh-woórdt van Zelf-standighepd / en om alle moeplijkheid wegh te neemen / zullen wy hier after elk Zegh-woórdt / dat is / alle dingen die onder 't zelve Zegh-woórdt ghe-rýghz zyn / in een tafel by-sonderlijk booz-bzaagghen.

VI. Na het ghe-slacht bólghz het Onder-scheidt.

I. 5. Maar mits het zelve ver-scheidelijk (als blykt in 't Reden-k. Ond. 2. b. 2. h.) moet ghe-zócht worden / zo zullen wy het zelve hier na by-sonderlyker in elk booz-beelde uit-drukken:

VII. Wyt het ghe-slacht en onder-scheidt stelt men boozt de Uit-beelding des te ver-handelene ghe-stels te zaamen.

I. 5. Na de bzaagh van óf een Zaak zy stelt Aristoteles de bzaagh van Vvat een zaak zy, dies moet noódt-zakelijk / wyl de zelve Bzaagh niet als boozt de uit-beelding

ding bol-maakteljk be-antwoort kan worden / de zelbe op deze plaats booz-ghe-stelt worden : en hoe kan iemand de zelbe stellen / zonder te wecten welk het gheslacht en onderscheid des gestels 3p / waar uit de uitbeelding noodt-zaaklijk be-staan moet : der-halben moet men de zelbe deelen eerst na-börschen / en dan het ghe-heel daar uit t'zaamen-stellen. Dat men ook een andere öde houden kan / leert Burgers-dijk in 't Reden-k. Onder-w. 2. bo. 28. h. Naamlijk dat men eerst de uitbeelding booz-stelt / en de zelbe daar na in haer deelen ont-löft / enz. Maar mits de eerste wijs be-quamer is / zo zullen wy de zelbe alleen booz-dyaaghen ; de eene ook be-kent zijnde / kan men lichtlijk de andere be-kennen.

VIII. Na de uit-beelding stelt men de Eenstemmige en dan ook de strydighe toe-eigeningen.

I. s. Onder de een-stemmige Toe-eigeningen he-grypen wy al die / welke in de uit-beelding niet be-ghreepen worden ; als zijn de eigen-schappen / oöz-zaken / ghe-wöchten / enz. Zo 3p naamlijk in de uitbeelding niet be-ghreepen worden ; anders zo 3p daar in be-ghreepen worden / om het onder-scheid te stellen / zo laat men die na / om niet te tateren / dat is / om gheen een ding twe-maal te ver-haalen. En booz al moet men letten / dat / in-dien de zaak / die men booz-heeft / eenighe meeznighe van ghe-wöchten en bp-boeghen heeft / men de zelbe met eenigh be-leedt ver-handelen / dat is / onder een zekere öde be-trekken magh / om al-zo en ons eighen en eens anders ghe-hueghen te baat te komen. Zo kan men des Menschen ghe-wöchten verhandelende / de zelbe deelen in Weezentlijke ; als / laechen, spreken, enz. en in toe-ballighe ; als / zaayen, planten, enz.

IX. Eindlijk stelt men de Schifting.

I. s. En dat zo in de Weezent-lijke / als Toe-ballighe deelen des ghe-stels / in-dien 3p ict töt de ver-klaaring des ghe-stels bp-hyngen / en na-dat de Natuur des zelfs ver-eischt. De Schifting wordt ook wel ghe-stelt boozt na de eighenschappen en ghe-wöchten / en boozt de ghe-lijken /

Ijken/on-gheijken en Strijdighen. Jeder bálgh hier in zijn wel-ghe-ballen.

IV. Hóófdt-stuk .

Van de Zelf-standigheden .

I. REEGHEL.

De vol-maakite Ghe-stellen zijn óft Zelf-standigheden / óft Coe-ballen.

VER-KAARING.

1. s. Alle weezen / zeggben de Wijs-ghieren is óft Zelf-standighepdt óft Coe-bal ; En wijl / gheijk wy nu al-re ver-haalt hebben / de Zelf-standigheden anders als de Coe-ballen ver-handelt moeten worden / so zullen wy nu eerst van de Zelf-standigheden en daar na óók van de Coe-ballen spzeeken . De Zelf-standigheden nu worden al-dus verhandelt / ghe-lijk blijkt uit de booz-ghe-stelde booz-beelden .

E N G E L E N .

In de ver- hande- ling van de En- gelen staan an te mer- ken de	} Naam , en daar in de	} 1. Oor-sprong. 2. Ghe-lijk-naaming óft Dubbel-zinnigheidt. 3. Een-naaming óft Mcér-naamigheidt.

Engel wordt so ghe-noemt / als Eng Heel, om dat zo En-ge heelen zijn / naamlijk so daanighe / die booz gheenighe 1. De Oór-sprong van der Naam.

van onze zinnen ghe-dat kunnen worden: oft van het Ghyckisch Angelos, welk een boode be-tekent / om dat de Engelen Ghódt's booden en dienst-baare Gheesten zijn.

Het wooydt Engel heeft ver-scheide be-rekeningen: want het wooydt oft rupmlyk ghe-bzuikt / booz alle booden die van ieder een uit-ghe-zonden worden; oft be-knóprlyk booz de booden / die van Ghódt uit-ghe-zonden zijn / zo menschen als gheesten; oft be-knóprlykst booz die gheestlyke Zelf-standigheden / waar van wy hier spreken zullen.

Deze worden in 't duitsch met een andere naam oók Ghódt's-booden ghe-noemt; in 't Latyn Angeli, Genii, Mentis, Intelligentiæ, enz. By de Ghyeken Angeloi, Daimones, enz. By de Hedyeen Malad dat is / een Boode. Zy worden in de h. Schryft oók ghe-heeten Ghóden. Maghten, Heerschappyn enz.

Dat 'er Engelen zijn / kan be-weezen worden en booz natuurljke redenen en booz ghe-tuighnissen der h. Schryft; óch booz de laatste booz-neemlyk. De Natuurljke redenen zijn ghe-nómen / ten eersten van de órde van 't Al-ghe-meen. Want men bindt in deze Werlde loutere stófjke Zelf-standigheden en middelbaare Zelf-standigheden / die naamlyk stófjke en onstófjke zijn / dies schynt men een ander uiterste toe te moeten laten / welk loutere on-stófjke Zelf-standigheden zijn: ten tweeden uit de ghe-wysochten der Engelen / by werldtlyke Schrybers zelfs ghe-dacht / en welke van gheen natuurljke óbz-zaak boozt-ghebzaght kunnen worden / en oók altydt booz gheen wonder-werk te houden zijn / mits z; dik-wyls met zonden be-smet zijn / als zijn de Be-zoekingén, An-vechtingén, enz. uit de Schryft hebben wy klaare ghetuigh-nissen zo in 't oude als nieuwe Testament, wy stellen slechts uit elk een / als Psal. 104:4. en Matth. 4:11.

De Engelen zijn gheestlyke Zelf-standigheden: z; zijn Zelf-standigheden / om-dat z;: Ten eersten / eigentlyk van Ghódt ghe-schepen zijn, Col. 1:16.17. Want Ghódt scheidt de Toe-ballen niet eigentlyk. Ten tweeden / om-dat z; eenighe werkingén te weegh bzengen / en een bloot Toe-bal zonder Zelf-standighedeit kan niet werken. Zy zijn oók Gheestlyk / om-dat z; van onze zinnen niet ghe-dat kunnen worden / oók hebben z; nocht

2. De Dubbel-zinnigheid der naam.

3. Een-naamigheid.

4. Dat zy zijn.

5. 'T Gheslacht.

nócht bleesch nócht been / en worden in de **Schryft** uitdrukkelyk gheesten ghe-noemt. **Matt. 8: 16.**

An deze gheestlyke Zelf-standigheden boeghen ber-scheide eigenschappen / als zyn: **Ten eersten / dat zy ghe-schape en eindigh zyn: Ten tweden / dat zy van gheen lichaam af-hangen / dat is / dat zy niet be-quaam zyn om een lichaam te be-bóymen / ghe-lyk de af-ghe-scheide zielen / de welke schoon zy van de lichaamen af-ghe-scheiden zyn/nóchttrans die be-quaamheid houden / dat zy de lichaamen be-bóymen en met de zelve een dooz zich stellen können / en deze be-quaamheid noemt men de af-hanging van de lichaamen. Ten derden / dat zy aller snelst van de eene in d'andere plaats be-wooghen worden. Ten vierden / dat zy onsterfelyk zyn. Ten vyfden / dat zy ver-standt en wil hebben: en wat men dier-ghe-lyk méér an de Engelen toe-eighenen kan.**

6. De
Eighen-
schappen.

Deze Gheestlyke Zelf-standigheden beelden wy nu al-dus uit: Een Enghel is een ghe-schape en be-paalde gheest, welke van gheen lichaam af-hangt. Waar in als wy zegghen / dat hy een be-paalde en ghe-schape Gheest is, zo onder-scheiden wy hem van Ghódt / welke on-be-paalt en on-ghe-schape is / en van de lichaamen / welke gheen Gheesten zyn; als wy zegghen / welke van gheen lichaam af-hangt, zo onder-scheiden wy de Engelen van de zielen.

7. De
Vit-beel-
ding.

De Gheesten hebben nócht Stóf nócht Dóym / derhalven óók de Engelen niet: Maar mits zy ghe-schape Gheesten zyn / zo hebben zy een Werkende Góz-zaak / die haar ghe-schape heeft / en een Eindt / waar-om zy ghe-schape zyn / want daar is niets te ber-gheeffsch ghe-schape. De Werkende Góz-zaak is Ghódt / welke de Engelen te weegh ghe-braght heeft dooz de scep-ping / als een doenighe Góz-zaak, wy-williglyk / als een wyse Góz-zaak; dooz zyn eighe kracht / als een hooz-neeme Góz-zaak / enz. De Eindighe Góz-zaak is óft ten op-zicht van Ghódt / óft ten op-zicht der Schepselen. Ten op-zicht van Ghódt is haar hooz-neem Eindt Ghódes eer; haar min-hooz-neem Ghódes dienft. Ten op-zicht der Schepselen / om op haar na Ghódes ghe-nadighe wil te passen / enz.

8. De
Oór-zaa-
ken.

En als zy deze Sinden uit-boeren / zo worden de zelve de Ghe-wóchten der Engelen ghe-noemt.

9. De
Ghe-
wóchten.

Met

10. Ghe-
lijken en
on-ghe-lij-
ken.

Met de Engelen komen eenigh-zins ober een Ghódt en de Zielen / eerstlyk om-dat 3p Gheesten zyn / ten tweeden / met de zielen om-dat 3p ghe-schapien zyn. De zelbe ver-schillen oók eenigh-zins van de Engelen; Ghódt / om-dat hy on-eindigh en on-ghe-schapien is; de zielen / om-dat 3p van de lichaamen af-hangen.

11. Teghen-strij-
dighen.

Teghen de Engelen stryden de lichaamelijke Zelf-standigheden en dier-ghe-lyke andere.

12. Schif-
ting.

Eindlyk worden de Engelen ghe-schift in Goede en Quade. En van deze kan men elk in 't by-zonder wro-derom op de zelfde wijs handelen: ghe-lyk oók van de zielen.

En dit is een Gheestlyke Zelf-standigheit / neem nu oók een lichaamelijke.

M E N S C H .

In 't ver- hande- len van Mensch staat te letten op de	Naam, en daar in de	}	1. Oór-sprong.
			2. Meér-naamigheit.
	Zaak, in de zelve	}	3. 't Ghe-slacht.
			4. De Oór-zaaken.
			5. De Uit-beelding.
			6. De By-voeghen.
			7. De Ghe-wróchten.
			8. De Ghe-lijken en on-ghe-lijken.
			9. De Teghen-strijdigen.
			10. De Schifting.

1. De
Oór-
sprong der
Naam,

De naam van Mensch zoud in 't duitfch booz eers ghronde-woozdt moghen booz-ghaan / mits 3p uit eers letter-ghreep be-staat: maar mits 3p by heelen van een ander ghronde af-ghe-leit woort / zo zullen wy de oór-sprongen der zelbe ver-haalen. Bekanus trekt Mensch van Men, welk be-tekent Leiden, en sich: om dat een Mensch, zynde een redelyk dier / zich zelven ment óft leidt. Een malle oór-sprong van Mensch woort ver-haalt van een Hoogh-duits / welke deze naam af-trekt van Man ein schein, om-dat een Mensch maar een schijn is: Maar maller is 3p / welke van zommighe Ghe-leerden uit de Hebreeusche taal ghe-haalt woort / en zeggghen dat Mensch komt van Enofch.

Het woordt Mensch heeft in 't duitsch maar eenerlepe be-tekening ; der-halven ghaan wy tot de Een-naamigheidt oft Meêr-naamigheidt.

Mensch woordt by de Latynen ghe-noemt Homo van Humus , welk aarde be-tekent / oft van 't Ghyekische Homôs , welk te ghe-lyk oft te zaamen be-tekent / om-dat de Mensch een ghe-zelligh dier is : by de Ghyeken Anthropos van ano atbrein , om-dat hy met een ver-heben au-zicht ghe-schapyen is / en Phoo van Phoo ik spreek / om-dat de Mensch de spraak eighen heeft : by de Hebreen Adam , van het wortel-woordt Adam hy is roodt ghe-weest / om-dat de Mensch van roode aarde (wie man saaght) ghe-schapyen is ; ook Enosch , om-dat hy na de val ver-zwakt ghe-woyden is.

't Ghe-slacht van Mensch is Dier / welk be-tekent een lebendigh ghe-boelend lichaam.

De Oôz-zaaken van de Mensch sijn In-wendigh oft uit-wendigh. De In-wendighe sijn de Stof en de Dôym. Des Menschen Stof is het menschlyk lichaam / dat is het vol-maaktste van alle natuurljke lichaamen. De Dôym is de redelyke ziel. En / wyl hier van des Menschen onder-scheidt ghe-nomen woordt / so zoud men hier de uit-beelding ter-stondt al-dus kunnen by-boeghen / Een Mensch is een redelyk Dier : maar om een tweede oôz-de hier an te wijzen zullen wy se na de ver-handeling der oôz-zaaken stellen. De uit-wendighe Oôz-zaaken sijn de Werker en 't Eind. De werkende Oôz-zaak van den Mensch is oft naast oft ver-schooven / oft on-middeljk oft middeljk. De naaste en on-middeljke Oôz-zaak der Menschen sijn de Ouders : de ver-schoove oft middeljke Oôz-zaak is Ghôdt. Het Eind des Menschen is oft onder-buertigh oft laast : het onder-buertigh Eind is de Heerschappp der aarde en van al / wat 'er in is ; het laaste Eind is de hooghste ghe-lukzaaligheit / oft Ghôds eer.

Hier uit weeben wy nu des Menschen uit-beelding al-dus : De Mensch is een redelyk dier , van Ghôdt om zijns zelfs eer ghe-schapyen .

Des Menschen By-boegen sijn zeer veeler-hande ; als het Ver-standt / de Wil / de Macht om te leeren / om te be-ghyppen / om te lacchen / enz.

So sijn ook des Menschen Ghe-wysochten zeer ver-scheiden ;

2. De Meêr-naamigheidt.

3. 't Gheslacht.

4. De Oôz-zaaken.

5. De Uit-beelding.

6. De By-voeghen.

7. De Gheswysochten.

schelden; als / Ghódt dienen / huis-houden / boozt-teen / planten / zaapen / bouwen / enz.

8. Ghe-lijken en on-ghe-lijken.

De Ghe-lijken des Menschen zijn de Werldt / mits de Mensch een kleene Werldt ghe-noemt worde / Ghódt / de Engelen / (naamlijk ten op-zicht van des menschen ziel / welke een gheestlijke Zelf-standigheide is) en dier-gheijlike; welke oók van den Mensch op eenigher-ley wijs ver-schillen. En dit moet men in-zonderheit in alle Ghe-stellen an-wijzen / hoe 3p met haar ghe-lijken ober-een-komen / en van haar on-ghe-lijken ver-schillen.

9. De Teghen-strijdi-ghen.

Teghen den Mensch stryden de Duivel / de Slangen en eenighe mensch-haatende Dieren / welke met een ghe-dunrighe haat teghen den Mensch in-ghe-nomen schijnen.

10. De Schifting.

Endlijk ober-mits de Mensch een laeghste Ghe-daante is / welke gheen laegher Ghe-daanten onder zich heeft / zo kan hy niet als in zyn heelighe deelen gheschift worden / (want van de bórmljke en weezentlijke deelen is al-ré ghe-sproken) welke zyn óft ghe-lijk-aartigh óft on-ghe-lyk-aartigh: ghe-lyk-aartighe deelen zijn blesch / been / zeenuw / enz. On-ghe-lyk-aartighe / de handen / voeten / armen / ooghen / lippen / enz.

V. Hóófdt-stuk.

Van de Toe-vallen.

I. REEGHEL.

De Toe-ballen zijn Hoe-ghzóócheide / Hoe-daanigheide / Be-trekking / Doening en Lp-ding.

VER-KLAARING.

1. 5. Ghe-lyk de Zelf-standigheiden de Toe-ballen in waerdigheide ober-treffen / zo worden 3p van de zelhe weder-om in brethede ober-wonnen. Want een eenighe Zelf-standigheide ont-moet ons met ver-scheide Toe-ballen / en daar de Weetenschappen wainighe Zelf-standigheiden ver-handelen / daar zyn 3p meenigh-maal ober-

oer-bloepend van Coe-ballen. De Coe-ballen nu worden van de Reden-konstners in neggen Zegh-woorden oft hooghste Ghe-slachten booz-ghe-stelt / van welke wy niet als de booz-neemste booz-dzaaghen zullen / de Hoe-ghzoetheit / naamlyk / Hoe-daanigheid / Betrekking / Doening en Lyding ; de andere / welke maar wijzen / waar op de dingen zyn / en om-standigheden der dingen zyn / komen wainigh in an-merking / en worden onder der dingen By-voegen ver-handelt.

De Hoe-ghzoetheden worden onder de booz-neemste Coe-ballen mede wainigh in achting ghe-nomen / en de selve worden meest in de Wis-konde / zelden daar buiten ver-handelt ; wy zullen den Lief-hebbers nochtans een wainigh hier ghe-dienstigh zyn / en wijzen elx ver-handeling in haar booz-beelden an. En booz-erst een Hoe-ghzoetheit / naamlyk :

E E N K R I N G .

In't ver-handelen van een Kring staat te letten op de	} Naam , en daar in alleen de 1 Meër-naamigheid.	} 2. Ghe-slacht.
} Zaak , en daar in	} 4. De Uit-beelding.	
		} 5. De Eighenschappen.

Kring is een Duitsch woortel-woord / der-halven heeft het gheen oór-sprong / ghe-lyk het oók zonder dubbelsinnigheid is. De Latijnen noemen het Circulus , de Griecken Peripheria.

Een Kring is een kromme Lijn.

Zy is al-zins in zich ghe-trokken / en oer-al eben bér van haar middel-punt.

Hier uit nu maak ik deze uit-beelding. Een Kring is een kromme Lijn / al-zins in zich ghe-trokken en oer al eben bér van 't Middel-punt af-staande.

1. De Naam.
2. Het Ghe-slacht.
3. Werkende oft be-paalende oór-zaaken.
4. Uit-beelding.

5. Eigen-
schappen.

6. De
over-een-
komst en
Ver-schei-
denheid.

De eigenschappen der Kring zijn / dat zy onder de
Lijnen de vol-maaktste is / dat zy zonder hoeken is / enz.
De Ghe-wybschren der Kring tellen wy niet / mits de
Hoe-ghrootheden niet werkelijk dooz zich zijn : en ghaan
der-halven ober tot de over-een-komst en ver-scheiden-
heid. Een Kring komt met een Vier-kant ober een /
om-dat het naast een Kring de vol-maaktste der Lij-
nen is / zy ver-schilt van 't zelbe / om-dat het hoeken
heeft / enz.

2. Nu volghen de Hoe-daanigheden / onder welker
Ghe-daanen de hebligheden en Lijdelijke Hoe-daanig-
heden meest dooz-komen / de natuurlijk Ver-moghens
zeldener / zeldenst de Ghe-stalten. Neem een booz-beeldt /
naamlijk /

DE GHODT-GHE-LEERTHEIDT.

1. Oor-
spronkelijk-
heidt.

Ghōdt-ghe-leertheidt is een t'zaam-ghe-stelt woordt
van Ghōdt en Ghe-leertheidt. Der-mits zy een ghe-
leertheidt is van Ghōdt en de Ghōdlijke dingen.

2. Dub-
bel-zin-
nigheidt.

De Ghōdt-gheleertheidt wordt oft rumalijk ghe-
nōmen booz de waare en booz de valsche / oft be-knōpt-
lijk booz de waare alleen ; en deze wederom oft booz die
in Ghōdt is / waar dooz hy naamlijk zich zelven kent /
ghe-meenlijk ghe-noemt de Opper-beeldighe Ghōdt-
ghe-leertheidt (Theologia archetypha) oft die van Ghōdt
an de Schepselen mē-ghe-deelt wordt / en dat / oft an
Christus Gōdt en Mensch / oft an de Engelen / oft an
de Menschen in het toe-komstigh / oft in het teghen-
woordigh leven. En van die laatste zullen wy teghen-
woordigh spreken.

3. Meer-
naamig-
heidt.

De Ghōdt-ghe-leertheidt wordt by de Latijnen en
Ghycken ghe-noemt Theologia , welk woordt de Wa-
staart-duitsen met de naam van Theology uit-druk-
ken.

4. Ghe-
sacht.

Het Ghe-sacht der Ghōdt-ghe-leertheidt stellen wy
Vvijsheidt ; want zy leert haer be-ghinselen / welke
zijn de h. Schryft / en spreekt van de hooghdingen
naamlijk van Ghōdt en zijn werken.

5. Oor-
zaaken.

Wy komen tot de Oor-zaaken / welke zijn Werker en
Eind : want / mits de Ghōdt-ghe-leertheidt een Toe-
bal in den Mensch is / zo heeft zy gheen Stōf noch
Ozym. De booz-neeme werkende Oor-zaak is Ghōdt :

de

de min-booꝝ-neeme zijn Ghódt's Dieners / waar door hy de Ghódt-ghe-leertheid an de Menschen ghe-openbaart heeft. De eindighe Góꝝ-zaak is óft onder-buertigh óft laaft. De onder-buertighe Eind en zijn / ten eersten / de kennis der Waarheid / die na de Ghódt-zaligheid is. Ten tweeden / het wijs-maaken ter zaligheid en alle ghoedt ; o des teghen-woordighen als toe-komstighen levens. Het laafte Eind is Ghódt's eer.

Het Onder-werp der Ghódt-ghe-leertheid ; zijn de menschen. Want daar toe hebben wy ze hier door be-paalt.

Het Door-werp zijn de Ghódtlyke dingen.

Hier uit smeeden wy deze uit-beelding. De Ghódt-ghe-leertheid is een VVijshcidt der Ghódtlyke dingen , van Ghódt door zijn Dieners an de Menschen ghe-openbaart , om haar te leren in de kennis der waarheid die na de Ghódt-zaligheid is , en wijs te maaken tót haarer zaligheid en zijn eighen eer.

De Wp-boegen der Ghódt-ghe-leertheid zijn / dat zy niet alleen in de bloote be-schouwing / maar oók in de oeffening be-staat ; dat zy maar een eenighe Ghyndt / naamlyk Ghódt's woordt / heeft / enz.

De Ghe-wyóchten der Ghódt-ghe-leertheid zijn een ghódt-zaligh leven / het neder-leggen der dwaalingen / ghe-achtheid by broome menschen / enz.

De Ghódt-ghe-leertheid komt met de Wijs-gheerte (Philosophi) over een / om dat zy beide de kennis der waarheid leeren : Zy ver-schilt van de zelbe / om dat de Wijs-geerte uit natuurljke / de Ghódt-ghe-leertheid uit boven-natuurljke be-ghinselen redeneert ; om dat de Wijs-gheerte een-boudighlyk tót de kennis der waarheid loópt / de Ghódt-ghe-leertheid tót de kennis der waarheid die na de Ghódt-zaligheid is.

Teghen deze waare Ghódt-ghe-leertheid strjft de Valsche / als de Heidensche / Joodtsche hedens-daaghsche / Turksche / Chyftelyke Ketterische.

Eindlyk wyl de Ghódt-ghe-leertheid een laegbste Ghe-daante is / zo kan zy in gheen meér Ghe-daanten ghe-schift worden : dies deelen wy ze in haar heelende óft t'zaamen-stellende deelen / ghe-nómen van haar Door-werp (daar van moet men de Schifring van alle Ghebljgheden haalen ; óft van het Eind / zo zy in de

6. Onder-werp

7. Voor-werp.

8. Uit-beelding.

9. By-voeghen.

10. Ghe-wróchten

11. Over-een-komft en Ver-scheidenheid.

12. De Teghen-strjdi-ghen.

13. Schif-ting.

oeffening be-staan) naamlijk de Ghodlijke dingen / welke zijn Ghode en Ghodes Werken/ enz.

3. Nu bôlghen de Be-trekkinghen/welke mits 3p beeltydts met een t'zaam-ghe-groepdt wooydt booz-ghe-stelt worden / zo moet men de zelbe tot een af-ghe-trokke wooydt be-trekken : ziet haar verhandeling in een booz-beeldt/ naamlijk :

DE SACRAMENTEN.

1. Oor-sprong.

Het wooydt Sacrament is een Latynsch wooydt komende van Sacrare , dat is heiligen / ghe-lyk Iuramentum een Eedt / van Iurare zweeren.

2. Dub-hel-zinnig-heid.

Het zelbe wooydt oft ruimlijk ghe-nomen booz een krijchs-eede/ oft eenigh ghelde van twistende partijen by den Priestler in-ghe-stelt ; oft be-knôptelyk booz allerlep heilighe dingen : oft aller-beknôptlykst booz zo-daa-nigh een heiligh teken / welk van Ghode in-ghe-stele is / om zyn ghenadige be-lôfte te ver-zeghelen en te ver-zekeren.

3. Meêr-naamig-heid.

Een Sacrament konnen wy in duits oôk be-quam-lyk een Eedt-bonde noemen ; als een Bondt oft Verbondt met Eede be-bestighe. De Latynen noemen het Sacramentum , zommighe Out-Vaders oôk Mysterium , welk eigentlyk een ver-bozghentheid be-tekent / oôk zeghelen en panden / enz.

4. Ghe-slacht.

Het Ghe-slacht der Sakramenten / zo wy de tafel der Be-trekking na-bôz-schen / is een heilighe orde.

5. On-der-werp.

Het Onder-werp der Be-trekking is het Be-trek-kigh en Mê-be-trekkingh / tusschen welke deze heilighe orde ver-keert / als zyn de zienlyke tekenen / welke het Be-trekkingh zijn ; en de on-zichtbaare be-tekende zaak / welk het Mê-be-trekkingh is.

6. Wer-kende oor-zaken.

De werkende Oor-zaak der Be-trekkingen is de Ghzondt / de zelbe is in de Sakramenten in dypêrlep op-zicht : ten op-zicht van Ghode / de In-stelling : ten op-zicht der tekenen de ghe-lyk-bôznigheidt : ten op-zichte der ghe-bruikers / het wettigh ghe-bruik / welke twe laatste oôk onder de noôdt-zaaklyke By-boeghen konnen ghe-rekent worden.

7. Eindighe Oor-zaak.

Booz het Eindt hebben de Be-trekkingen haar Merk-tekenen. Welke in de Sakramenten tweêrlep zijn : Het Eindt oft Merk-teken V.Viens , dat is / om wiens

wiens wil de Sakramenten in-ghe-stele worden; welk wederom boozneem is / als de ver-zeggeling van alle Christus ver-diensten en wel-daaden; oft min boozneem / als het be-toonen van dankbaarheid / enz. oft / het Merk-teken oft Einde VVicn, dat is / booz wient zj ten besten in-ghe-stele zjn / en die zjn de ghe-loobt-ghen. In de Be-trekkingen let men op gheen Booz-werp. Wy komen nu tot de uit-beelding / die wy dus bozmen.

Een Sakrament is een heilige Orde tusschen uiterlijke zicht-baare en gheestelike on-zicht-baare dingen / welke een ghe-lijk-bozmgheid met elk-ander hebben / van Ghods in-ghe-stelt om zjn ghenade en wel-daaden te ver-zeggelen an zjn ghe-loobighen / die de selve wet-tighijk ghe-bzuiken.

8. Uit-beelding.

Hier op volghen de Sp-boeghen der Sakramenten / welke zjn / dat zj tafelen en anhangsels van 't ghod-lijk ver-bondt zjn / dat zj ons tot dankbaarheid ver-binden / enz.

9. By-voeghen.

De Ghe-lijken en On-ghe-lijken der Sakramenten zjn / Ghods woordt / Ghods Ver-bondt / de Wonder-werken / enz. Waar in men de ghelykheid en ver-scheidenheid boozt an-wyze.

10. Ghe-lijken en On-ghe-lijken

Teghen de Sakramenten eindlijk stryden de ber-achting en het mis-bzuik der selve en het twisten en he-kelen ober de Sakramentsche dingen.

11. Teg-ghen-strij-dighen.

Eindlijk komen wy tot de Schifting; de Sakra-menten

12. Schif-ting.

Zijn des { Ouden } Testaments { De Be-snydenis. }
 { Nieuwen } { Het Paasch-lam. }
 { } { De Doop. }
 { } { Het Nacht-maal. }

4. Neemt nu ook een Booz-beeldt van een Doening / naamlijk :

H E T G H E - V O E L .

Het Ghe-boelen heeft zjn ooz-sprong van boelen / 't welk eigentlijk be-tekent een zo al-ghe-meene Doe-ning / welke an al de zinnen voeght; Want daar-om noemen wy een Dier / een ghe-boelend lebendigh; on-zigentlijk woordt het selve woordt ghe-bzuikt booz een

1. Oor-spronklikheid.

2. Dub-
bel-zin-
nigheidt.

ban de bff zinnen alleen / naamlijk booz 't ghe-tast :
Welke dubbel-zinnigheidt van dit ghyzondt-woozdt ook
in het spzuit-woozdt over-ghe-raakt is. Maar wy nee-
men 't hier in de ruimste en eerste be-tekening / in welke
het nochtans niet alle dubbel-zinnigheidt derst. Want
het woozdt zom-tijds ghe-nómen booz een Doening /
zom-tijds booz een Lyding / booz een Doening ten op-
zicht van 't Onder-werp / booz zo veel het zelve in deze
Doening werkt ; Booz een Lyding / booz zo veel het zels-
be in deze Doening lydt / dat zp van het ver-moghen
tot de daadt vol-trokken woozdt. Ziet Burg. Natuur-w.
27. Hoóft-st. (uit-ghe-gheeben by Joan Croost.) Wy
neemen 't hier booz een Doening.

3. Meêr-
namigheidt.

Welke Doening by de Duitsen ook booz-ghe-stelt
woozdt met de naam van Zinnen / moogghlyk van Zien/
om dat het ghe-zicht onder de Zinnen de booz-neemste is ;
By de Latynen Sensus ; By de Fransen Le sense , enz.

4. Ghe-
slacht.

't Ghe-slacht van 't Ghe-boelen is Doening ; want
wy hebben ghe-zeit / dat wy 't hier be-dyvelijk neemen.

5. 't On-
derwerp.

't Onder-werp is Dier. Want alle Dier ghe-boelt /
en al / wat ghe-boelt / is een Dier.

6. 't Voor-
werp.

't Booz-werp is al wat ghe-boeljk is / dat is / al wat
met de Zinnen kan ghe-bat worden / naamlijk alle
dingen / die on-deeligh en niet Stof an-ghe-daan zijn.

7. Wer-
kende
Oór-zaak.

Nu bôlghen de Góz-zaaken / de werkende en eindighe.
De Werkende is booz-neem oft werk-tuigh. De booz-
neeme werkende Góz-zaak is de ghe-boelighe Ziel : De
werk-tuighighe is een bepaaldt deel van een dierlijk li-
chaam / zo ghe-stelt / ghe-schikt en ghe-maatight / dat het
een be-quaaam be-hulp zp / waar booz de ghe-boelighe Ziel
de booz-ghe-wozpe dingen vatten en be-kennen kan.

8. 't Einde.

Het Eind van 't Ghe-boelen is de booz-ghe-wozpe
dingen vatten en be-kennen / enz.

9. Uit-
beeldingh.

Hier uit nu maak ik deze uit-beelding. Het Ghe-voe-
len is een Doening des Diers , voort-ghe-braght van de
ghe-voelende ziel door een ghe-matighdt deel des lichaams ,
om de voor-ghe-worpe dingen te vatten en te be-kennen.

10. By-
voeghen.

Onder de by-boegghen van 't Ghe-boelen tellen wy dat
het noódt-zaaklijk de Ghe-daante van het Booz-werp
en een middel tusschen 't Booz-werp en het Werk-tuigh
ver-eischt / enz. Ziet Burg. in 't zelf.

Wy komen tot de Ghe-wozchten. Welke onder ande-
ren

ren is de kennis der dingen. Want alle kennis neemt haar oorsprong door de Zinnen / enz.

De Over-een-komstige en Ver-scheidene des ghevoelens zijn de Ghe-boelighe Be-gheerte en Plaats-be-wegblykheid. Want zy komen over een in Onder-werp / maar ver-schillen in Eind / enz.

Teggen 't Ghe-boelen strydt de On-ghe-boeligheid / en door de zelbe alle Onder-werpen welke met de zelbe an-ghe-daan zijn.

Eindlyk is 't Ghe-boelen oft In-wendigblyk oft Uit-wendigblyk / enz.

5. Neem nu ook eindlyk een Dooz-beelde van een Lijding / te weten :

DE VER-VOLGHING.

Vervolghing komt van Ver-bolghen en dat van Vol-ghen. Want die ver-bolghet / volghet eenigh-zins.

Dit woordt wordet som-tijds in 't ghorde ghe-nomen / als wanneer het zo veel be-tekent als Vol-harden / enz. Somtijds in 't quaade / als wanneer het / ghe-lyk hier / Wijnighen en Quellen be-tekent.

De Franfen noemen 't Persecution , de Latynen Persecutio , enz.

En dit zy van de Naam / wy komen tot de Zaak / en daar in staat eerstlyk het Ghe-slacht an te merken / welk is een Verdervende Lijding ; Dooz zo veel naam-lyk het Onder-werp daar door van eenighe leden in dit leven berooft wordet.

Het Onder-werp is oft Heeljk oft Deeljk. Het heeljk Onder-werp is Ghods kerk in 't al-ghe-meen / waar die ook is ; Want over-al voelt ghe-willjk de al-ghe-meene kerk een smert en dzoefheid uit de Verbolghing van eenighe haarer by-zondere leden. Het deeljk Onder-werp / is dat deel der al-ghe-meene kerk / welk eighentlyk van haar bypanden ver-bolghet wordet.

Het Dooz-werp der Ver-bolghing is der Ghe-loobighen lichaamen en ghoederen. Want Job wierd niet alleen van den Outbel in zyn lichaam / maar ook in zyn ghoederen an-ghe-bochten en ver-bolghet.

Dus-daanighe Ver-bolghing heeft on-twijfeljk tot haar dooz-neeme werkende Oorszaak / de bypanden van Ghodt en zyn kerk / an-ghe-dreeven in-wendigblyk (dit

- 11. Ghe-wrochten.
- 12. Over-een-komst en Ver-scheidenheid.
- 13. Tegghen-strijdighen.
- 14. Schif-ting.

- 1. Oorspronk-lijckheid der Naam.
- 2. Dub-bel-zinnig-heid.
- 3. Meêr-naamig-heid.
- 4. Ghe-slacht.

- 5. Onder-werp.

- 6. Voor-werp.

- 7. Wer-kende Oors-zaak.

is de booz-ghaande werkende Gódz-zaak) dooz haar op-ghe-nóme haat teghen de zelve: uit-wendighlyk (dit is de beghinnende Gódz-zaak) dooz eenighe ghelegghenheid van be-straffing in haar leet óft leben / óft ook niet zelden dooz de ghoederen van die gheene / die berbólght worden / enz.

8. Eindt. Het Eindt der Ver-bólghing kan tweer-ley ghe-stelt worden; ten op-zicht naamlyk van den Ver-bólghet / als het uit-roepen van Ghóds kerk. Óft ten op-zicht van die ver-bólght worden / welk is en de zifting der waare leben van de valsche en ghe-beinsde / en Ghóds eer.

9. Uit-beelding.

Hier uit nu smeden wy deze uit-beelding: De Ver-bólghing is een ver-dervende Lijding van Ghóds kerk, der zelve van haar vyanden an-ghe-daan om haar uit te roeyen, en van haar ghe-willighlyk op-ghe-nómen, om haar waare leden te ver-tóonen, en Ghóds eer te handt-havenen.

10. By-voegben.

Deze Ver-bólghing heeft ver-scheide Sp-bóegghen / onder welke zyn / dat zy van den Duivel on-middelíyk óft middelíyk altydt ghe-teelt wordt: dat zy niet ghe-schiedt zonder Ghóds zonderlinge toe-lating / die altydt de zelve ten ghoeden uit-werke / enz.

11. Ghe-wróchten.

Onder de Ghe-wróchten der Ver-bólghing stellen wy de droef-heid / het ver-lies van kinderen en ghoederen / armoedt / ellend / landt-berderf / enz.

12. Over-een-komst

en ver-scheiden-heidt.

Ghe-lyk en On-ghe-lyk zyn met de zelve de Dwing-landt / Sp-roet / enz. Want zy komen t'zaamen over een in werkende Gódz-zaak / en niet zelden in Eindt en Dooz-werp: en zy ver-schillen in Onder-werp / want haat Onder-werp strekt zich berder uit als in Ghóds kerk / enz.

13. Teghen-strijdighs.

Teghen de Ver-bólghing strydt de hant-habening van Ghóds kerk / wanneer naamlyk de Oerheden als Doester-heeren der zelve haat als haat wettigh boester kindt in haar bygheden be-bestight / en teghen alles-ley uit-wendigh ghe-weldt be-schermt.

14. Schif-ting.

De Ver-bólghing kan in gheen Ghe-daanten gheschift worden / mits zy een laeghste Ghe-daante zelf is. Maar zy kan in trappen van zwaar en zwaarer onderscheiden worden. Want zomtydes laten zich de Dwing-landen met het ghoedt paapen zomtydes willen zy'er t'leben by hebben / enz.

En zo deel van het Vol-maakt Ghe-stel.

VI. Hóófdt-ftuk.

Van de By-zondere Zelf-ftandigheden .

I. REEGHEL .

DE On-bol-maakte Ghe-ftellen zijn Bp-zonderen / Deelen / Ver-zaamde Weezens / 't zaam-ghe-ghroepde Weezens / Be-roóbingen / tweede Kenniffen / booz-ghe-beelde Weezens .

II. De Bp-zondere Ghe-ftellen / zijn Weder-om Zelf-ftandigh óft Toe-bálligh .

III. En de Zelf-ftandighe óft On-eindigh óft Eindigh .

IV. On-eindighe Zelf-ftandigheidt is welke van gheenighe tijdt óft plaats be-paalt wordt / en is alleen Ghódt .

V E R - K L A A R I N G .

1. 5. In 't Ver-handelen van Ghódt magh men deze óyde na de Reden-konst houden. Eerstelyk / handelt men van de Naam-ghe-lyk in de al-ghe-meene reeghels hier booz-ghe-ftelt is ; Ten tweden / zoekt men het Ghe-flacht / tót welk Ghódt / mits hy een on-eindigh Weezen is / booz-ghe-lyk-naamigheidt be-trokken wordt : ziet Burghers-d. Reden-k. Onder-w. 1.boe. 3.Hoóf. Ten derden / na de bondt van 't Ghe-flacht ghaat men tót Ghódt's Weezen / welk bol-strektlyk an-ghe-merke wordt in zyn Eighefchappen / óft be-trektlyk in de Perfoónen / daar men oók handelt van de Eighefchappen welke an elk Perfoon in 't bp-zonder boeghen. Ten vierden / hier uit maakt men de Be-fchrywing van Ghódt. Ten vyfden / daar-na stelt men de Ghe-wóchten. Ten seften / en na de zelve de Ghe-lyken en On-ghe-lyken. Ten sebenden / eindlyk de Teghen-ftrydighen. Andere ver-handelen 't met een andere óyde / maar mits men dit booz-beelde bp-na in aller Ghódt-ghe-leerden boeken ver-handelt ziet / zo zp de leezer tót de zelve ver-zonden.

V. De Eindighe Bp-zondere Zelf-standig-
heden zijn oft Rebelijke oft On-rebelijke : de eer-
ste worden Persoönen ghe-noemt.

1. 5. De Naam van Persoön boeght in-zonderheid
den Menschen ; en wordt zo-daanigh een on-deelighe
Zelf-standigheit bp-na op deze wys ver-handelt. Eer-
steljk / in de ver-klaaring der naam ziet men of de zel-
ve met booz-dacht in-ghe-stelt zp / van waar zp haar
oöz-sprong heeft / en hoe zp met de ghe-noemde per-
soön ober-een-komt. Ten tweden / komt men tot
des zelfs oöz-zaaken / in-zonderheid de Werkende ; al-
waar men handelt van t Ghe-slacht / Booz-ouders
en Ouders / waar uit de booz-ghe-stelde Persoön ghe-
boozen is / boozts de tijd / plaats en andere om-standig-
heden zijner ghe-boozte en ont-fangenis booz-ghe-
ghaan / bp-ghe-becht oft ghe-bólght / zo zp naamlijk in
de ghe-meene ghe-boozte der menschen zelden booz-bal-
len en der-halven wonderlijk schijnen. Ten derden / hier
op bólghen des Persoöns toe-ballen en bp-boeghen zo
natuurlijke als ver-kecge / zo des lichaams als der
ziel / en de zelve leidt men dooz al de trappen zijner ou-
derdom / als kintsheit / jueghdt / jong-manschap / man-
schap / en hooghge ouderdom. Ten vierden / de ghe-
wzichten en daaden / in welke men wederom acht neemt
op tijden / plaatsen en andere om-standigheden : hier
boeght men ook bp de ghe-denck-waerdighe spruken / die
de Persoön veel in de mondt ghe-hat heeft. Ten vijf-
den / bólghen zijn ver-wanten / met welke naam wy
be-kleeden zijn vzoeders / zusters / neeben / bloed-
bzienden / schuts-heeren / bzienden / tijd-ghe-nobten
en die in eenighe daaden oft andere om-standigheden
met hem ober-een-komen / en bp welke hp be-quaa-
lijk kan ver-ghe-leeken worden. En na-dat men de
ober-een-komst onder de zelve ghe-weezen heeft / zo
boeght men 'er ook bp hoe zp ver-schillen. Ten sesten
eindlijk stelt men de Teghen-strjddighen / als vbanden /
be-nijders / teghen-spoeden / ziekten en in-zonderheid
de doodt-ziekte / en eindlijk de doodt zelve / welke men
wederom be-leedt dooz haar booz-ghaande / t ; aam-ghe-
bechte en na-bólghende om-standigheden. Als wooz-
den en daaden booz en in het sterben ghe-spröken en be-
dreeben ;

dzeeben ; en 't gheen op de doodt ghe-bólght is / als de schaade en dzoefheidt van 't Ghe-meen-best / de blyd-schap der vanden / de heerlijkheid der be-ghzaafnis / en wat 'er meêr op-ghe-bólght is. Ziet een dooz-beeldt hier van / zo 't u be-lieft / in de Tijk-redenen ober de doodt van Fredrjck Henrjck Hoogh-l. Ghe-dacht, ten deele van ons ver-taalt / en uit-ghe-gheeben by Nikolaas van Rabestein.

2. Wat nu doozt de on-redeljke by-zondere Zelf-standigheden be-langt / die komen een Redenerer zelden dooz / en die de zelve in 't al-ghe-meen weet dooz-te-stellen / zal lichtelijc wecten in de zelve waar te neemen / hoe ver haer de ózde en ver-handeling der Persoónen kan toe-ghe-past worden.

VII. Hóófdt-stuk .

Van de By-zondere Toe-vallen .

I. REEGHEL.

By-zondere Toe-vallen worden ghe-noemt / welke in een by-zonder Onder-werp in-han-gen.

VER-KLAARING.

1. 5. Want de Toe-ballen worden by-zonder dooz de by-zonderheidt des Onder-werps : mits der Toe-ballen ; yn is in-yn. De By-zondere Toe-ballen worden al-dus ver-handelt. Ten eersten / Na de naam handelt men van het Toe-bal in 't ghe-meen dóch alleenlijc van het ghe-slacht des zelfs. •Daar na van het Onder-werp / dóch kortelijc / op-dat alleenlijc blyke / wie en hoe-daanigh het Onder-werp is / daer wy van spreken. Ten derden / het Dooz-werp / zo 'er een is. Ten vierden de dooz-neeme en min dooz-neeme werkende Óz-zaaken ; en zo het Toe-bal / dat wy ver-handelen een Doenting is / zo boegh m'er het Eind by. Ten vyfden de dooz-ghaande / t'zaam-

t'zaam-ghe-boorghde en na-bólghende om-standigheden / in-zonderheide van Tjyd en Plaats. Ten seften / hier uit maake men (wil men) een be-schryving van het bp-zonder Coe-bal : en dan bólgh men boozt de órde / die wy in 't ver-handelen der vol-maakte Coe-ballen an-ghe-weezen hebben. Neem een booz-beelde / naam-lyk:

CHRISTUS HEEMEL-VAART.

Het woordt Heemel-baart is t'zaam-ghe-zet van heemel en vaart. Het woordt Heemel schoon het dubbel-zinnigh is / hier woordt het nochtans ghe-nómen boozt de hooghste Heemel de plaats der zalighe Ghe-loobighen en Engelen. Het woordt vaart heeft oók een dubbel-zinnighe be-tekening / naamlyk : Eerstlyk / een plaatslyke be-weeghing; Ten tweden / een ghe-ghjaabe oft natuurlighe water-loop / waar lanx men te sloop vaart. Want het komt van vaaren / dat is te sloop trekken. Wy ghe-bruiken 't hier in de eerste be-tekening / naamlyk boozt een plaatslyke be-weeghing / zo dat Christus Heemelvaart zo veel be-teekent als een plaatslyke be-weeghing des zelfs na den Heemel.

Het Onder-werp is Christus Jesus waarachtigh Ghódt en Mensch in een Persoon / na zyn menscheide zonder vader / na zyn Ghódtheid zonder moeder / enz. Hier kan men boozt ver-klaaren de Persoon en amten onzes Zaligh-maakers / maar 't is ons ghe-noegh dat wy 't slechts an-wyzen.

Het Dooz-werp neemmen wy hier niet in acht. Mits de plaatslyke be-weeghingen oft gheen booz-werp hebben / oft / wil men / men kan boozt 't selve stellen het middel waar lanx de be-weeghing ghe-schiedt / en zo zal hier het Dooz-werp zyn de lucht en al de heemelen ja de gheansche ruimte van de aarde tot den hooghsten heemel toe. Maar dit kan beter tot de Om-standigheden ghe-braght worden.

De Dooz-neeme werkende Óbz-zaak is de Ghódtlyke kracht welke het lichaam op-lichte en op-buerde. De min-dooz-neeme / is de liefde der uit-ver-koózenen en het nut der Apostelen en uit-ver-koózenen / enz.

Het einde van Christus Heemel-baart is ten op-zicht van Christus / het be-zit van alle heerlijkheid : ten op-zicht

zicht der uit-ber-kobzenen ; het uit-boeren van zijn am-
ten zo in 't heerschen en be-schermen der Kerk / als in 'e-
zenden van den h. Gheest / en 't dooz-bidden dooz ons by
den Vader.

Nu bôlghen de Om-standigheden / de dooz-ghaande
naamljk / t'zaam-ghe-boeghde en na-bôlghende.

De Dooz-ghaande zijn alle Christus werken / van an-
be-ghin zijns levens tót die tijdt toe / in-zonderheid na
zijn lyden en op-standing / als het ber-keeren met zijn
Leertlingen veertigh daghen lang / het uit-boeren der zel-
be op den Olyf-bergh / het Onder-wijzen en af-schei-
den / enz.

De t'zaam-ghe-boeghde om-standigheden zijn : Cer-
stijk / de plaats van waar / de Olyf-bergh ; waar na
toe / de hooghste Heemel ; waar langs / dooz de loecht /
de Kring des Duurs en der andere Heemelen. Ten twee-
den / de tijdt / het dyp en dertighste jaar na zijn ghe-
boozte / de veertighste dagh na zijn op-standing. Ten
derden / de ghe-schiede dingen : het an-schouwen der
Apostelen / het ber-schônen der Engelen en haer ber-
kondighing van Christus Heemel-baart en weder-
komst ten ooz-deel.

De na-bôlghende Om-standigheden / zijn de ber-
wondering der Apostelen / haer weder-keeren na Jerus-
salem / enz.

Neemt nu de Be-schjbbing. Christus Heemel-vaart is
een plaatslike be-weeghing waar door hy door de Ghóddij-
ke kracht van de aarde en de Olyf-bergh op-ghe-vaaren is
tót de hooghste Heemelen om de volle heerlijkheid in te
neemen, enz.

De Ghe-wzochten bôlghen nu / welke zijn het zenden
van den h. Gheest / de ber-zaameling der Kerk dooz de
ghansche werlde / enz.

De Ghe-lijken en Ver-scheidene zijn Christus op-
standing / de Heemel-baart van Enóch en Elias / enz.
Hier in wijst men doozt de ober-een-komst en ber-schei-
denheid an.

Teghen Christus Heemel-baart strjden zijn Helle-
baart / de leeringen van die / welke willen dat hy ber-
dweenen is / en wat meêr teghen de waare leer van
Christus Heemel-baart strjdt. En zo beel oók van de
Wp-zonderen / nu bôlghen de Deelen.

VIII. Hoófdt-stuk.

Van de Deelen.

I. REEGHEL.

De Deelen / welke om ver-handelt te worden vooz-komen / zijn óft Weezentlijke óft Heelighe.

VER-KLAARING.

1. 5. Eben als het Heel / zo worden ook de Deelen ghe-schift: dies kan men uit het 14. Hoóf. des 1. Boc. van 't Reden-k. Ond. hierer-ley deelen op-neemen: Al-ghe-meene / Dóymlijke / Weezentlijke en Heelighe. Maar mits de al-ghe-meene Deelen niets anders zijn als Ghe-daanten en On-deelighen / waar van ghe-handelt is; en de Dóymlijke niets anders / als de Ghe-flachten en Onder-scheiden / waar dooz de dingen uit-ghe-beelt worden / en welke in 't ver-handelen der dingen zelbe te pas komen: zo hebben wy gheentighe Deelen by-zonderlijk an te merken / als de Weezentlijke / Stóf en Dóym naamlijk / en de Heelighe. En neemt vooz eerst van de Dóym / welke / om-dat zy alle (be-halven de redelijke ziel) on-be-kent zijn / ook (be-halven de zelbe) niet na de naam kunnen ver-handelt worden. Het eerste dan dat men in 't ver-handelen der zelbe waarneemen moet / is het Ghe-flacht / vooz welk men kan stellen een Deelighe Zelf-standigheidt óft Be-drijf: Ten tweden / de Eigghenschappen; dat naamlijk zodaanigh een Dóym zulk een t'zaamen-stel t'zaamen-boeght en van andere Ghe-daanten onder-scheidt. Ten derden de Ghe-wybechten óft Krachten: en uit deze kan men (wil men) een be-schyping maaken. Ten vierden eindlijk boeght m'er by de Ver-wanten / dat is / Ghe-lyken en On-ghe-lyken / en de Tegghen-stellighen. Neem een Dooz-beeldt / naamlijk:

DE ZIEL VAN EEN LEEUVV.

Om-dat de naam der zelve ons on-be-kent is / zo ko-
men wy booz eerst tot het Ghe-slacht / welk is oft deelt-
ghe Zelf-standigheid oft Be-dijff.

Welker Eighenschappen zijn / dat zy met het lichaam
van een Leeuw een Leeuw t'zaamen-stelt / en denzelven
van alle andere Beesten onder-scheidt ;

En brenge in hem boozt de hooghste ghroot-moedig-
heidt / sterkheidt en het ver-moghen van byesschen / enz.

Maakt hier uit nu (wilt ghy) dus-daanigh een Be-
schrybing : De Ziel van een Leeuw is een deeltghe
Zelf-standigheidt of Be-dijff des zelfs / waar boozt hy
t'zaam-ghe-stelt / van alle andere Beesten onder-schei-
den / en in hem de hooghste moedigheidt / sterkheidt / en
de kracht van byesschen boozt-ghe-bzacht wordt.

Mer hoe-daanigh een ziel over-een-komen en ber-
schillen de ziel van een Luiperdt / een Kat / enz.

En teghen de zelve stryden de zielen der Haazen / Was-
sen / en andere bloode Beesten.

2. En zo veel van de Dym : De Stof wordt ver-
handelt als een ghe-heeldt heel oft lichaamljke Zelf-
standigheidt : en eerstelijck / na de Naam / be-trekt mer-
ze onder het zelve Ghe-slacht onder welk het heel be-
hoort. Ten tweeden / stelt men de betrekking en bande
welke de Stof met haar Dym heeft. Ten derden / de
Toe-ballen / welke zijn de hoe-ghrootheit / Ghe-stalte
en Standt. Ten vierden eindigh de Deelen / zo de
Stof in on-ghelijck-saartighe Deelen kan ghe-deelt wor-
den / ander-zins zo laat men de zelve na. Neemt een
Booz-beeldt.

HET MENSCHLYK LICHAAM.

Het woordt menschlyk komt van Mensch / waar van
hier boozt ghe-handelt is. Lichaam houden wy boozt
een duitsch woordt / komende van ligghen en Nam oft
adem / als zijnde een kas waar in de adem licht en rust.

Het zelve woordt by de Franssen ghe-noemt Corps Hu-
main by de latijnen Corpus Humanum , enz.

Om het Ghe-slacht te binden / zo be-trekken wy 't tot
zijn heel / naamlyck de Mensch / wiens Ghe-slacht is
Dier oft Leebendigh ghe-boelend lichaam.

Maakt by komt dat het menschlyk lichaam die ghe-
schikte

schiktheid heeft / dat het be-quaam is om met de redelijke Ziel een Mensch te maaken.

De Ghyoetheit des menschlijken lichaams is verscheiden ; waar van zommighe van ruezighe ghyoetheit zyn / zommighe van middelbaare / zommighe van kleine als de Dwerghen. Hier kan men spzeeken van de wonderlijke ghyoetheit en kleinheit van zommighe menschen / waar van de gheschichten gheswaaghen.

De Gestalte des menschlijken lichaams is rechte verheben. Want om den Heemel te beschouwen moest de mensch met een verheben ghesalte gheschapen zyn.

De Standt des lichaams is de schikking der leden / welke zeer veel verschilt van de schikking der beestlijke lichaamen : en dit magh men anwijzen / zo men wil.

Du volghen de Deelen / welke zyn 't hoofd / hals / borst / enz.

En dit zy van de Weezentlijke Deelen : nu volghen de Heelighedeelen.

II. De Heelighedeelen zyn tweerley : Gheleijk-aartighe en On-gheleijk-aartighe.

1. 5. De gheleijk-aartighe Deelen worden ebenal-eens verhandelt als de Heelen / want zy zyn / gheleijk in 't 1. boc. 14. Hoof. van 't Reden-k. Onder-w. gheleert wordt / met haar Heelen van de zelfde naam en natuur : zo dan iemandt wilde handelen van een dzoppet waters / die kan het selbe verhandelen na de natuur van 't ghe-heele Water in 't ghe-meen. Ter halven zo komen hier an te merken alleenlijk de on-gheleijk-aartighe Deelen / welker verhandeling meest waarghe-nomen wordt in de Wis-konst en Ont-leed-konst.

2. De on-gheleijk-aartighe Deelen dan worden aldus verhandelt. Eerstlijk / na de verhandeling der Naam stelt men het Stoflijk en Dymlijk / oft de Zelfstandigheit en Gestalte des Deels. Ten tweeden / de Toe-ballen van dat Deel / welke zyn inwendighe ; als / de Maatgheing en de Hoedaanigheden welke uit de Maatgheing spzuiten : en uitwendighe ; als / de stonde en tzaamen-hechting van dat Deel met de andere. Ten derden / het ghe-bruik en eigne werking van dat Deel

Deel / waar toe het van de Natuur als een Werk-tuigh ghe-beezicht wordt. Ten vierden / hier op volgen de Ghe-lyken / On-ghe-lyken en Teggen-strjdyghen. Ten vyfden eindlyk / zo het Deel / dat wy ver-handelen weder-om on-ghe-lyk-aartighe Deelen heeft / zo voeght m' er de op-telling der zelve neven haat eigenschappen by. Ziet nu een booz-beeldt / naamlyk

H E T O O G H .

Het Oogh heeft zyn naam van Hoogh / naamlyk omdat het hoogh in 's menschen lichaam ver-heben staat / op-dat hy zyn ghe-zicht te verder zou kunnen oefenen.

Het be-tekent onder anderen ou-eighentlyk oft alle-lyp rondt-ghe-booghe ding / het welk door die boght een rondt ghat ver-toont / als het oogh van een naald / haaken en ooghen ; oft ook al wat eenighe ghe-lykheit met een oogh heeft / als de ooghen van een Pauwe-staert : maar eighentlyk be-tekent het het werk-tuigh van een Dier / waar door het ziet / en zo wordt het hier ghe-nomen.

De Dros oft Zelf-standigheit des Ooghs zyn de deelen daar het uit t'zaam-ghe-zet is / waar van wy na-maals handelen zullen.

De Ghe-stalte des zelfs is rondt / welk is de vol-maaktste ghe-stalte. Want het was noodigh / dat dat Werk-tuigh / welk tot de vol-maaktste werking der Ziel ghe-schapyen was / ook de vol-maaktste ghe-stalte bezat.

Nu volgen de in-wendighe Toe-ballen des Ooghs / welke zyn des zelfs ghe-maatigheit en de Hor-daan-nigheden daar uit spuytende ; als onder anderen de snelligheit der Ooghen / welke in een ooghen-blik zich ober al wenden en haat booz-wetpen zonder ver-bolgen van tydte batten kunnen : Als ook dat zy al-tydt van koude be-vryjt zyn / enz.

De uit-wendighe Toe-ballen zyn de standte des Ooghs welk in het ver-hebenste deel des lichaams is om ver-scheide Sinden / enz.

Nu volgt het ghe-bruyk des ooghs / welk is het zien / welk wederom tot ver-scheide enden noodigh is die men op-tellen kan.

Het Oogh komt ober-een en ver-schilt onder ande-

ren met de Zon/welke daar-om oök van de Dichters het oögh der Werldt ghe-noemt woꝝdt/ enz.

Tegghen het Oögh stryden uiterlyk alle dingen/die het zelve quetsen en schaaden können : innerlyk/ alle ziekten en ghe-bzeken die het oögh onder-woꝝpen is.

De Deelen eindlyk daat het Oögh uit be-staat / zyn de boechtigheden / blyzen/ rökken/ enz. Welke men weder-om dus berder ber-klaaren kan.

En zo veel van de Deelen.

I X. Hoöfdt-stuk.

Van de overighe on-vol-maakte Ghe-stellen .

I. REEGHEL.

NU zyn nöch eindlyk oberigh/de Ver-zaamde
en t'zaam-ghe-ghzoepde Weezens / de Be-
roöbdingen / Tweede Kennissen en Dooz-ghe-beel-
de Weezens.

V E R - K L A A R I N G .

I. 5. De Ver-zaamde Weezens woꝝden ghe-noemt / welke niet een op zich zelf zyn / maar zyn uit veele Weezens van de zelfde natuur by een ber-ghadert / daat zy uit be-staan. De zelve nu woꝝden al-dus ber-handelt. Na de Ber-handeling van de naam stelt men : Eerstlyk/ het Ghe-nacht / welk hier kan zyn een T'zaamen-voeghing öft ter dier-ghe-lyx. Ten tweden / de Stöf öft de dingen / waat uit het ber-zaamde Weezen t'zaam-ghe-stelt is. Ten derden / de Dözm öft de schikking waat dooz het zelve t'zaam-ghe-boeght is. Ten vierden / de uit-wendighe Ööz-zaaken / Werker en Eind; zo naamlyk het ber-zaamde Weezen niet by ghe-bal ber-zaamelt is. Ten vyfden / de Be-schyping uit al deze dooz-ghe-stelde dingen. Ten seften eindlyk / de Bp-boegghen / Ber-wanten / öft Ghe-lyken en On-ghe-lyken / en Tegghen-strydighen. Neemt töt een dooz-beeldt :

D E V V E R L D T .

De Naam van Werldt komt van Weeren welk betekent duuren; om-dat zeght Kilianus het lichaam der Werldt zo duurigh t'zaam-ghe-boeght is / dat het van niemandt / als van Ghódt / ont-daan kan worden.

Die woordt nu woordt oft on-eighentlijk oft eighentlijk ghe-nómen: on-eighentlijk heeft het ver-scheide betekeningen / in-zonderheit in de h. Schryft en by de Ghódt-ghe-leerden / die men daar van na-bóyschen kan; eighentlijk betekent het de t'zaamen-boegging en eben als een bondel van alle lichaamen; en zo woordt het hier ghe-nómen.

Zp woordt ook ghe-noemt het Al-ghe-meen, by de Fransen le Munde, L'universel: by de Latynen Mundus, enz.

Tót het Ghe-slacht der Werldt stellen wy Reex, dat is een t'zaamen-schakeling oft t'zaamen-bechting.

De Stóf der Werldt / waar uit zp be-staat sijn alle natuurlijke lichaamen.

De Vórm is de t'zaamen-schikking en naauw-kuerighste órde / na welke die dingen an elk-ander ghe-boeght sijn.

De werkende Óbz-zaak is Ghódt / welke ook is het laatste Eind der zelve.

Hier uit nu vórm ik deze be-schryping. De VVerldt is een Reex van alle natuurlijke lichaamen, van Ghódt naauw-kuerighst t'zaam-ghe-voeght tót zijner cere.

Hu vólghen de Vp-boeghen / welke sijn de eindigheid / eenigheid / duurighheid der Werldt / en wat men méer by-bzengen kan.

De Ver-wanten der Werldt sijn de Mensch / welke een kleine Werldt ghe-noemt woordt / en wat méer eenighe ghe-sijkenis met de Werldt heeft / hier in wijft men an de Ober-een-komst en Ver-scheidenheit: als de Werldt en Mensch komen daar in ober een / om-dat de Mensch by-na al de natuuren van die dingen die in de Werldt sijn be-ghrypt / als sijn lichaam be-bat de Hoóft-stóffen; de gheesten sijn van een Heemelse natuur / by heeft het ver-moghen van ghzoepen als de planten / van ghe-boelen als de beesten / en daeren-boven met de Engelen (ja Ghódt zelve / dóch ghe-lyk-vórmigh-

bbymighlyk) de reden. Zp ver-schillen om-dat de Werldt eenigh is/ de mensch niet/ enz.

Teghen de Werldt strydt de beylheide / eeuwigheide / 's Poel / en alle de valsche ghe-boelens der oude Wyzen van de Werldt/ enz.

2. En zo veel van het Ver-zaamd Weezen/ nu volght het t'zaam-ghe-ghzoepdt Weezen / welk niet anders is als een Coe-bal met eenigh Onder-werp t'zaam-ghe-boeght. Ziet het Reden-k. Onder-wijs 1. boe. 25. Hoof. Dit nu is licht te ver-handelen booz hem/die een af-ghe-trokken Coe-bal ver-handelen kan. Want men be-treke het t'zaam-ghe-ghzoepdt Coe-bal tot het af-ghe-trokken / en na-dat men het zelbe na de syde der vol-maakte Coe-ballen ver-handelt heeft / zo past men het zelbe an het Onder-werp / waar mē het t'zaam-ghe-woght is/ toe. Meem een Dooz-beeldt naamlyk

E E N G H O D T - G H E - L E E R D E .

Wyl dit een t'zaam-ghe-ghzoepdt Coe-bal is / be-te-kenende de Ghōdt-ghe-leertheide in eenigh Persoñ/ die ze be-zit / zo be-trek ik booz eerst dit zelbe tot de Ghōdt-ghe-leertheide / en pas de ver-handeling van de zelbe / hier boven booz-ghe-stelt / al-dus an een Ghōdt-ghe-leerden toe.

Dooz eerst merken wy dat de naam der Ghōdt-ghe-leertheide komt van Ghōdt en ghe-leertheide / om-dat zp is een ghe-leertheide van Ghōdt en Ghōdlyke dingen / des zal ook zo-daanigh de naam van een Ghōdt-ghe-leerde daar van oōz-spjonglyk zyn.

Daar na wyl de naam der Ghōdt-ghe-leertheide dub-bel-zinnigh is / zo zal 't ook de naam van Ghōdt-ghe-leerde zyn / en be-ghyppen even zo veel be-tekeningen als de Ghōdt-ghe-leertheide.

En zo ghaat men boozt in alle deelen.

3. Wy komen tot de Be-roovingen / welke al-dus ver-handelt worden. Na de naam ver-handelt / stelt men : Eerfelyk / het ver-schoobe Ghe-slacht / en men maak daar van een naaste dooz by-boeghing van de te-ggen-ghe-stelde Hebllykheide ; als / Blintheide is een Be-rooving des ghe-zichts. Ten tweeden / ver-handelt men slechts ter loep de teggen-strydighe Hebllykheide / om te lichter het Onder-werp / de Dōz-zaaken en
andere

andere dingen der Be-robbing te blinden. Ten derden / stelt men het Onder-werp / de werkende en eindighe Obj-zaak der Be-robbing (doch het Eind boeght niet als an zulke Be-robbing / welke een zaak der-beteren / en die ver-betering is het Eind van die Be-robbing / zo is het Eind der Slaap / het ver-maaken der ver-moepde leden / enz.) Ten vierden / uit deze maakt men de Be-schrybing der Be-robbing. Ten vyfden / stelt men de Bp-doesghen / Ghe-wyochten / (zo 'er zyn) en Ver-wanten. Van Teghen-strydighen ghe-waaght men niet / om-dat men al-rê van de teghen-strydighe heblijkheid ghe-sproken heeft. Neemt nu hoortlyk een Dooz-beeldt / te weten

DE BLINDTHEYDT.

Blindtheit komt van blindt / welk wy achten booz een duitsch ghyndt-wooydt / want het be-staat uit een letter-ghreep.

Het wooydt oft on-eigentlyk ghe-bruikt booz de blindheid des Ver-standis / oft eigentlyk dooz een Be-robbing van 't ghe-zicht.

De Latynen noemen se Caecitas, de Franssen Aveuglement, enz.

Het ver-schobbe Ghe-slacht der Blindtheit is Be-robbing / dit maak ik tót een naaste Ghe-slacht dooz het by-boegghen der teghen-ghe-selde heblijkheid / welke is 't Ghe-zicht. Dies moet ik / eer ik van de Blindtheit boozder handele / ter loep ter van 't Ghe-zicht spreken.

't Ghe-zicht wooydt hier ghe-nomen booz een tweede ver-moghen / welk tót zyn vol-streht Onder-werp heeft het Dier; tót zyn be-paalde / het Oogh; tót zyn werkende Obj-zaak / de ghe-maatigtheit des Ooghs / tót zyn Eind / het wel-zijn des Diers; tót zyn Dooz-werp / de zicht-baare dingen. Hier uit nu beeld ik het Ghe-zicht al-dus uit : Het Ghe-zicht is een tweede ver-moghen van een dier rustende in des zelfs oogh, ghe-sprooten van de Ghe-maatigtheit des zelfs tót het wel-zijn van het Dier. Hier boeght men nu (wil men) de eighe by-boegghen en Ghe-wyochten by: maar wy keeren tót ons booz-stel.

Het Onder-werp nu der Blindtheit is een Dier oft het Oogh van een Dier.

De werkende Obj-zaak is de On-ghe-maatigtheit des

des ooghs. Het eindt is hier niet. Dies maaken wy deze uit-beelding: De Blindtheidt is een be-rooving des Ghe-zichts in een Dier voort-spruitende uit de on-ghe-maatigheidt des ooghs.

De Blindtheidt heeft eigentlijk gheen Ghe-wyſchten / dies be-sluiten wy deze handeling met de Bp-boeghen en Ver-wanten der zelbe:

De Bp-boeghen der Blindtheidt zyn / de on-bequaamheidt om te ogy-beelen in-zonderheidt van zicht-baare dingen/ enz.

De Ver-wanten der zelbe zyn doofheidt / doofheidt/ enz.

4. Nu volghen de Tweede Kennissen / welke zelden booz-komen / en in gheenighe konsten oft weetenſchap-pen plaats hebben als in de Letter-konst / Reden-ryk-konst / Reden-konst en Sterre-kunde: der-halven konnen zy ook ghe-deelt worden in Letter-konstige/ Reden-ryk-konstige / Reden-konstige en Sterren-kundighe. Deze nu worden al-dus ver-handelt. Na de ver-handelde Naam stelt men: Eerstlyk / t Ghe-slacht. Ten tweden / het Dooz-werp / dat is de zaak / die dooz de tweede kennis ver-toont wordt / oft lieber de be-trekking oft het op-zicht van de tweede kennis tot de zaak. Ten derden / boeght m'er de Ghynde oft de werkende Ogy-zaak van de tweede kennis by. Ten vierden / het Eind. Ten vyfden / uit alle welke men de be-schryping maakt. Ten seften / en be-sluit met de Bp-boeghen en Ver-wanten / dat is / Ghe-lyken en Ver-scheidene. Neem een Dooz-beeldt / ten weten;

DE ZEGH-VVOORDEN.

Zegh-Woordt is een ghe-lascht woordt / t'zaam-ghe-zet van Zegghen en VVoordt, om-dat het eigentlijk an-wijst hoe 't een van het ander uit-ghe-sproken wordt.

En hoe-wel het hier wat byeemdt booz-komt / 't is nochtans niet nieuwt / want in de ghe-meene spreek-wyſe he-tekent het een losse be-schuldiging / die van gheener waerde is / zo zegt men: Stuert u niet, 't is maar een Zegh-woordt. Hier wordt het on-eigentlijk ghe-nomen / niet booz het uit-spreken zelbe / maar booz de rping

ryping van die dingen / welke van elk-ander kunnen uit-
ghe-sproken worden.

By de Waal-duitschen worden zy ook ghe-noemt
Predicamenten, by de Latijnen Prædicamentum, by de
Ghyeken Kategorie.

Het ghe-slacht der Zegh-woorden is een Reden-kon-
stige tweede Kennis. Welke tot haar Dooz-werp heeft
alle dingen / waar om-trent zy ver-keert om de zelve in
een be-quaame orde te schikken en elk ding onder zyn
hooghste Ghe-slacht te stellen.

De werkende Oo-z-zaak oft ghrondt der Zegh-woor-
den is oft ver-schooben oft naast. De ver-schoobe Oo-z-
zaaken zyn Ghódt / en de Wijs-ghieren die de Zegh-
woorden ghe-bonden en ver-klaart hebben. De naaste
Oo-z-zaak is de Ober-een-komst der dingen met deze
Zegh-woorden / en de Orde welke in de dingen zelve van
Ghódt ghe-schapsen is; en na welke de orde der Zegh-
woorden ghe-schikt is.

Het Eind der Zegh-woorden kan ver-scheiden ghe-
stelt worden / wy ghe-noeghen ons alteen an-te-wyzen/
dat zy ghe-stelt zyn om des menschen ver-standt te baat
te komen/ enz.

Neem nu hier uit zo-daanigh een Be-schryping. Zegh-
woordt is een Reden-konstige tweede Kennis, schikkende
en vertoönende alle dingen met een zekere orde, van
Ghódt an de VVijs-ghieren ghe-openbaart door de orde
der dingen zelve, om het zwak ver-standt der menschen te
baat te komen, enz.

De Eigenschappen der Zegh-woorden kunnen hier
by-ghe-boeght worden / welke onder andere zyn haar
ouder-dom / haar waerde / de wijze waar op de dingen in
de zelve ghe-stelt worden/ enz.

Dit be-sluit men nu met de Ver-wanten der Zegh-
woorden/ want zy kunnen ver-ghe-icken worden by een
werld-kaart/by een winkel/ by een boek-kas. Waar in
men de ober-een-komst en ver-scheidenheidt an-merken
kan.

5. Nu volghen eindlyk de Dooz-ghe-beelde Weezens/
welke zeer zelden dooz-komen / de zelve worden dus
verhandelt. Eerstlyk / Na de Naam en 't Ghe-slacht
stelt men de be-trekking oft ver-toöning; Ten tweeden/
daar na het Onder-werp daar de ver-toöning in ghe-
schiedt

schiedt / waar in men te ghe-lyk an-merkt hoe het zyn moet om die booz-beelding te ont-fangen. Ten derden / hier boeght men by het Dooz-werp / welk ver-toont wordt. Ten vierden / de werkende Oo2-zaak / waar by men ver-klaart hoe de zelve ver-tooning te weegh ghe-bzaght wordt. Ten vyfden / het Eind ; Ten seften / daar uit nu maakt men een Be-schryping / en men be-sluit ze met de eighe By-boeghen / Ghe-wysochten / Ver-wanten en Teghen-strydighen als in de andere. Tot een Dooz-besdt 3p

DE REEGHEN-BOOGH.

Reeghen-booggh is een ghe-lascht woordt van Reeghen / welke 3p ghe-meenlyk booz-be-diede / en booggh / om-dat 3p de ghe-stalte van een booggh ver-toont.

Wyl dit woordt zonder alle dubbel-zinnigheidt is / zo komen wy tot de meer-naamigheidt ; de Duitsen noemen ze ook des Heemels booggh ; de Franssen l'arc du ciel ou de Pluyc , de Latynen Iris , enz.

Een bol-maakte Ghe-nacht konnen wy uit de rye der Zegh-woorden niet haalen / wits ons Ghe-stel on-bol-maakt is / wy noemen't der-halven een natuurelyk beeldt.

Welk ver-toont een halbe Kring an-ghe-baan met ver-scheide berten. Ziet het Onder-wijs der Natuur-weet 16. Hoof.

Het Onder-werp / daar 3p het in ver-toont is een pouts-achtighe wolk / welke on-even ghe-stelt en teghen de Zon ober is / enz.

Het Dooz-werp dat 3p ver-toont is de Zon / oft de weer-ghe-boogge stralen der Zon.

De werkende Oo2-zaak oft de ghzondt is oft ver-schootten oft naast. De ver-schoobe Oo2-zaak is de uit-waassening oft de teeling der Wolk ; de naaste oo2-zaak is de sevik der Wolk / en de weder-buighing en ver-breking der zonne-stralen / in de Wolk ont-fangen en in de zelve ghe-spyooten. Ziet Burg. Natuur-w. 16. Hoof.

Het Eind is ghe-woon oft on-ghe-woon. Het ghe-woon Eind is de booz-bodding van de ver-andering der locht ; het on-ghe-woon is / het be-tekenen van Ghodts ver-bondt met Noach op-ghe-richt.

Hier uit nu maak ik deze Be-schryping : Een Reeghen-booggh

boogh is een natuurlijk Beeldsel der Zon óft zonne-straalen in een on-esse ghe-schikte V Volk , spruitende van der zelve zonne-straalen ver-scheide buighing en ver-brecking tót voor-boóding van de ver-andering der locht.

Nu volgghen de Bp-boegghen, dat γ naamlijk maar een halbe Ring/ nooit een heele/ ber-toont. Dat γ onder alle Ver-hebbsingen meest in de γ innen loópt/ enz.

De Ghe-wybschten γ ijn ten deele met het Eind ghe-lyk. Als onder anderen dat γ ons het ver-bondt / van Ghódt met Noach op-ghe-richt / in 't ghe-bueghen byengt: dat γ γ om-tijds een tweede Reegghen-boogh voort-byengt/ enz.

De Ver-wanten der Reegghen-boogh γ ijn / de Zon-ring / Bp-zon / Bp-maan / enz. Welke met de zelve ober-een-komen in Ghe-nacht/ Onder-werpen werken de Gódt-zaak; en van de zelve ver-schillen in de schikking des Onder-werps / en ver-halven óók in de ber-toóning des Vooz-werps/ enz.

De Tegghen-strýdighen der Reegghen-boogh γ ijn zelden / ghe-lyk van alle dus-daanighe Weezens; men kan nechtans stellen / dat tegghen een Reegghen-boogh strýdt een wólk/welke niet ghe-schikt is om de Zonne-straalen te kunnen ont-fangen/ weér-buighen en ver-byeken.

Eindlijk mits óók een Reegghen-boogh γ om-tijds / dóch zelden / des nachts de Maan óft de straaalen der Maan ber-toont / so kan men de zelve schiften in daghe-lyke en nachtelýke / óft in een Zonne-boogh en Maan-boogh.

En so beel van de ber-handeling des Enkelen Ghe-stels; nu volght het t γ saam-ghe-boegghet Ghe-stel.

X. Hoófdt-ftuk.

Van 't Zaam-ghe-voeghdt Ghe-ftel.

I. REEGHEE.

Het t'zaam-ghe-voeghdt Ghe-ftel wordt ber-handelt dooz ber-klaaring óft dooz bewiſting.

II. In 't ber-klaaren van het t'zaam-ghe-voeghdt Ghe-ftel / moet men des zelfs Weezen an-merken / en des zelfs Eighenſchappen.

III. In 't Weezen ber-klaart men de Deelen en Ghe-daante.

IV. In de Deelen neemt men waar de naamen en de zaaken zelbe.

V E R - K L A A R I N G .

1. 5. In de naamen ziet men óf 3p een-zinnigh óft dubbel-zinnigh zijn / óft 3p eighen óft on-eighen zijn : en 3o 3p dubbel-zinnigh óft on-eighen zijn / 3o moet men ze in haat be-tekening be-palen / (ghe-lijk wy hier booz in 't Enkel Ghe-ftel an-ghe-weezen hebben / óft men moet ze met eighen woorden booz-ftellen / dóch 3o men gheen eighen woorden heeft / 3o magh men ze met veel woorden om-schryben. In de zaak zelbe moet men letten eerſtlyk op de ſtandt der deelen / dat men naamlyk booz-ftelt 't gheen natuurlyk het Onder-werp is / en after / 't gheen natuurlyk het Ghe-zegh is ; daar na / dat het Ghe-zegh in de tobnende wijs uit-ghe-ſproken werde : 3o dat in-dien 't in een andere Wijs (neem de Ghebiedende / Wenshende óft An-boeghende ; ziet de Letterkonſt) ſtaat / men 't zelfde tót de tobnende Wijs betrekken moet : als / 3o men ber-handelen wilde deze ſpraak ; Eert Vader en Moeder , welke in de ghebiedende Wijs ſtaat / 3o moet men ze betrekken tót deze in de tobnende Wijs / Men moet Vader en Moeder eeren , óft / Vader en Moeder moeten ghe-cert worden.

V. In de Ghe-daante des t'zaam-ghe-boeghden Ghe-stels óft der Uit-spraak let men óf 3p is Enkel óft t'Zaam-ghe-zet / Zuiver óft Wij-zigh.

1. 9. En / 30 3p t'zaam-ghe-zet is / onder wat Ghe-daante der t'zaam-ghe-zette uit-spraak 3p be-hoort / en in welke uit-spraaken 3p ont-íóft kan worden. Zo Wij-zigh / met wat wijs 3p an-ghe-daan is / met een booz-neeme óft min booz-neeme : de booz-neeme zijn noódt-zaaklijk / ghe-buerlijk / móogblijk en on-móogblijk / de min booz-neeme zijn de uit-fluiting / uit-neeming en Ver-binding. Ziet Reden-k. Onder-w. 1. boc. 28. Hoóf.

VI. In de Eigenschappen let men eerst op de vol-strekte / na op de be-trekkighe.

1. 6. De Vol-strekte eigenschappen der uit-spraaken worden ghe-stelt Hoe-ghzootheid en Hoe-daanigheit : na de Hoe-ghzootheid zijn de uit-spraaken óft Al-ghe-meen / óft Zonderling / óft On-be-paald / óft Bp-zonder : Na de Hoe-daanigheit / eerstlijk Be-vestighdt óft Be-neendt / Eindigh óft On-eindigh. Ten tweeden / Waar óft Valsch / in-dien Waar / noódt-zaaklijk óft ghe-buerlijk Waar ; in-dien Valsch / móogblijk / óft on-móogblijk Valsch : In-dien noódt-zaaklijk Waar ? óft van alle / óft dooz zich / óft al-ghe-meen eerste. Verhalven moet men / na de wezentlijke ver-handeling / al dit in een t'zaam-ghe-boeght Ghe-stel onder-scheiden.

2. De be-trekkighe Eigenschappen zijn Om-keer / Ghe-lijk-maghtigheit / Onder-buertigheit en Teghen-stel der uit-spraaken. Na-dat men dan ghe-zien heeft Hoe-ghzoot en Hoe-daanigh de uit-spraak is / 30 keert men ze (be-houdens de waarheid der zelbe) om ; men boeght 'er de ghe-lijk-maghtighe uit-spraaken by neben de onder-buertighe : eindlijk let men oók op de strydt der zelbe met andere uit-spraaken die ons erghens ghe-moeten / en men tracht hier in-zondrheide te ver-sentighen / welks alleenlijk schynen te stryden / en
in

in der daadt niet stryden. Maar ziet dit alles in een
Dooz-beeldt: Naamlyk

ZVVEERT GHEEN-ZINS. Matth. 5.

Deze uit-spraak wyl zy in de ghe-biedende wijs staat/
moet booz eerst be trokken worden tot de tobnende wijs/
al-dus : Men moet niet zweeren. Het Onder-werp is
hier Men, waar onder ver-staan worden Ghódt-vrucht-
tighe menschen. Het ghe-zegh is moeten, en wordt
be-paalt met zweeren. Ik stel der-halven deze uit-spraak
klaarlyk al-dus : Gheenigh Ghódt-vruchtigh mensch
moet zweeren. Welke in Ghe-daante is een enkele en
zuivere uit-spraak ; in hoe-ghroothet/ Al-ghe-meen ; in
hoe-daanigheid/ eerflijck/ Be-neent en Eindigh : Een
tweeden/ Waar en Hobdt-zaaklyk van alle.

Deze uit-spraak nu keer ik ons om dooz Teghen-stel :
Al, die zich't zweeren laat ghe-oórlóft zijn, is gheen
Ghódt-vruchtigh mensch.

Doozts is met onze booz-ghe-stelde uit-spraak ghe-
lijck-maghtigh deze : Alle Ghódt-vruchtigh mensch moet
niet zweeren. Want Alle niet ghelot zo veel als Gheen-
nigh. En onder de selve wordt als onder-buertigh be-
ghreepen ; Eenigh Ghódt-vruchtigh mensch moet niet
zweeren, (welke ook met de booz-ghe-stelde uit-spraak
ghe-lijck-maghtigh is) en Petrus en Paulus en andere
by-zondere Ghódt-vruchtighe menschen moeten niet zwee-
ren. Hier teghen strydt recht-strýdighlyk Alle Ghódt-
vruchtigh mensch moet zweeren, welke spruk men vindt
Deut. 10. Ghy zult den Heer uwen Ghódt vreezen en by
zijnen naam zweeren. Maar Ghódt's woordt is niet
looghenachtigh / der-halven ook niet strýdigh : dies
moet hier iet schuilcn / waar in de waarheid van beiden
ver-borgghen is ; en dat óft in't Onder-werp / óft in't
Ghe-zegh. Niet in't Onder-werp / want dat is een-
zelvigh. Dies in't ghe-zegh : in't selve nu bind ik twe-
deelen / het moeten en het zweeren. Nu be-bind ik dat
het zweeren in het laatste / naamlyk Deut. 10. be-paalt
is met het Dooz-werp der Eedt/ naamlyk Ghódt's naam ;
het eerste niet : dies voegh ik my tot de plaats Matt. 5.
om te zien of daar het zelfde Dooz-werp uit-ghe-drukt
wordt / 't welk ik niet be-bind / maar een ghanseh ver-
scheide / naamlyk de schepselen. Dies is hier gheen
waare

waare strjdt / mits hier ghe-zondight wordt teghen de vierde vooz-waarde van Teghen-skel / uit-ghe-drukt in het 1. boe. 33. Hoof. van 't Reden-k. Onder-w. en ber-klaart in 't 1. boe. 22. Hoof. En zo veel van de ber-klaaring des t'zaam-ghe-boeghden Ghe-stels : nu volght de Be-twisting des ;elfs.

XI. Hóófdt-stuk.

Van 't Ghe-schyl óft *Twist-redening*.

Disputa-
tio.

I. REEGHEL.

De Be-twisting des t'zaam-ghe-boeghden Ghe-stels wordt ghe-noemt *Twist-rede-ning* : *Twist-redening* is een ber-handeling des t'zaam-ghe-boeghden Ghe-stels door be-vesti-ging óft weêr-legghing / om de on-be-kende Waarheidt na te vórschen ; de duistere te ver-klaaren ; de twijfelachtighe te be-vestighen.

VER-KLAARING.

I. 5. Dat top *Twist-redenen* heeten/noemen de On-duisen Disputeren, welk woorzt komt van het Latynsch Disputare, be-tekenende eigeneljk schillen, en wordt sct dit einde ghe-bruikt / om-dat 3p / die Disputeren, de Waarheidt ghe-lyk als schillen / dat is alle duisterheden af-doen / op-dat 3p te naakter en klaarer voozt-kome. Wy noemen 't *twist-redenen*, om-dat 'er twe óft ghe-lyk als twe met twe-dragt redenen / dat is / spreek-en.

II. De *Twist-redening* is óft een-zaam en hp-sonder / óft ber-zeldt.

III. De een-zaame *Twist-redening* is /
wanneer

wanneer men stil-zwijghens by zich zelf eenigf Ghe-schil be-twist zonder teghen-woordighe Teghen-partij.

IV. De zelve be-staat in vier Deelen : Eerst-lijk / het stellen van de Staat des Ghe-schils : Ten tweden / de Be-vestiging der an-ghe-nóme Stelling : Ten derden / de Weder-leggning der Teghen-stelling : Ten vierden / het Be-sluit der Twist-redening.

1. In 't stellen van de staat des Ghe-schils neemt men deze dingen waar : Eerstlijk / wijst men an hoe het zelve van andere ghe-stelt wordt / en zo het niet wel ghe-stelt wordt / zo wijst men de valscheit des zelfs an. Ten tweden / zo stelt men 't in zijn be-hooflyke standt en men be-wijst die be-hooflykheide met redenen. Ten derden / telt men de ver-scheide ghe-boelens om-trent dit ghe-schil en men boeght 'er de naamen by van de booz-neemste / die die ghe-boelens staande ghe-houden hebben.

2. De Be-vestiging der an-ghe-nóme Stelling gheschiedt al-dus : Eerstlijk / stelt men de Stelling booz die men be-schermen wil. Ten tweden / zo het nooddigh is / zo onder-scheidt oft be-paalt men de zelve. Ten derden / onder-zoekt men eenighe booz-kennissen van de Deelen der Stelling : Ja het is zeer boozderlijk dat men beide deelen ver-handelt als enkele Ghe-stellen / eben als wy hier boven an-ghe-weezen hebben. Want zo-daanighe ver-handeling levert dik-wijls over-bloedt van Be-wijs-redenen. Ten vierden eindlijk / be-vestigt men de an-ghe-nóme Stelling met be-wijs-redenen (ghe-nómen uit de toe-eigheningen des Onder-werps en des Ghe-zeghs) en ghe-tuighenissen. En hier staat weder-om op eenighe dingen te letten. Want eerstlijk / zo het Ghe-schil uit de Ghódt-ghe-leert-heide oft Rechts-ghe-leertheid ghe-nómen is / zo moeten de ghe-tuighenissen booz de be-wijs-redenen ghaan ; het teghen-deel ghe-schiet in de Ghe-schillen der Ghe-nees-konst en Wijs-gheerte / daar de redenen de hoogste plaats binden. Ten tweden / men moet óok kuer hebben in de ópde der be-wijs-redenen / van welke men

de zekerste en sterkste booz en after stelt : de zwakste oft laa-
 taat men ghe-heel na/oft stelt men in 't midden. Ten der-
 den / men moet op elke be-wijs-reden boeghen de upt-
 bluchten der Teghen-party/waar mē zp meenen onze be-
 wijs-redenen te kunnen ont-blieden / en boeghen by de
 zelbe onze weder-ant-woozdt / oft zo by zelf eenighe on-
 vastigheyt in eenigh deel van onze Sluit-redenen be-
 merken / zo moet men de zelbe met nieuwe redenen be-
 vestighen.

3. In't weder-legghen der Teghen-stelling neem waer:
 Eerstelijc / dat men de Stelling der Party recht booz-
 stel / zo als zp by de zelbe ghe-dreeden woort / zo dat zp
 onze Stelling teghen-strijde. Want ver-gheeffsch we-
 der-leght men 't gheen men toe-staat en be-weezen heeft.
 Ten tweden weder-leght men eerst de onder-scheidingen
 en be-paalinghen der Teghen-party / waar mē zp onze
 be-wijs-redenen ghe-denken te kunnen ont-ghaan ; en
 daar na de be-wijs-redenen die zp tot be-scherming haa-
 rer zaak by-brengen / en hier in kan men weder-om
 letten hoe de zelbe by anderen weder-leght woorden / en/
 de zwakheyt haarer weder-legghing an-gemerkt / de
 zelbe an-wijzen en ver-beteren.

4. De ghansche handeling eindelijc woort be-slotten :
 Eerstelijc met het ver-haalen van onze be-weeze Stel-
 ling ; 't welk ghe-schiedt met deze oft dier-ghe-lyke
 woorden : Zo hebben wy dan be-weezen enz. Ten twee-
 den / met het op-tellen der Ghe-bolgen / welke uit onze
 be-weeze Stelling ont-staan / 't welk men ins-ghelijc
 met deze oft dier-ghe-lyke woorden uit-drukt : waer uit
 volght , dat enz. Dus handelt men wel op 't woort-loof-
 pighst ; maar niet altydt woort zo by alle Schryvers
 ghe-handelt. Want zommighe nemen maar alleen-
 lijc eenighe der booz-ghe-stelde dingen waar / zommighe
 houden ook wel deze orde / welke in-zonderheyt by de
 School-ghe-leerden ghe-meen is. Eerstelijc / na-dat
 zp de staat des ghe-schils ghe-stelt hebben / zo ver-haa-
 len zp de ver-scheide ghe-boelens ober de zelbe / en boe-
 ghen 'er de redenen by. Ten tweden stellen zp haer
 zighen ghe-boelen / en be-vestighen het met eenighe be-
 wijs-redenen oft be-sluiten. Ten derden weder-legghen
 zp de redenen booz de booz-ghaande ghe-boelens by-ghe-
 byaght. Maar die na de eerste wijs handelen kan / kan
 ook

ook de andere lichtlyk batten. *Heem nu een booz-
beeldt/ naamlyk.*

OF DE VVERLDT EEUVVIGH ZY?

I. Staat
des Ghe-
schils.

De eeuwigheidt der Werldt heeft Aristoteles met eenighe zijner na-bolghers ghe-dreeben; maar mits het zelve teghen de waare Wys-gheerte en het ghe-tuighnis der Schrift strydt / zo zullen wy kortlyk het teghen-deel be-weeren/ naamlyk:

De Werldt is niet eeuwig.

2. An-
ghenóme
Stelling
met haer
Voorken-
nissen en
Be-vesti-
ghing.

Wat het woort VVerldt be-langt daar van hebben wy (om niet alles op een nieuw te zegghe / 't gheen wy nu eens in de ber-handeling der werldt booz-ghe-stelt hebben) dit alleen booz te kennen / dat het hier ghe-nómen woort booz de reex en t'zaamen-stelling van alle natuurljke lichamen.

Het woort Eeuwig is dubbel-zinnigh: want het woort ghe-nómen óft booz lang-duurigh / zo zeght men een eeuwighe ghe-bangenis / óft booz dat / welk een beghin en gheen eind heeft / zo zijn de Engelen en zielen eeuwig: óft booz dat / welk gheen be-ghin nócht eind heeft; zo woort het hier ghe-nómen. Zo is dan die de zin van onze booz-ghe-nóme Stelling / De VVerldt is niet zonder be-ghin en eind; 't welk wy be-vestighen zullen met be-wijs-redenen en ghe-tuighnissen.

I. Be-
wijs, ghe-
nómen van
't ghe-
slacht.

I. Gheenigh t'Zamen-stel is eeuwig:
Maer de VVerldt is een t'zaamen-stel:
Derhalven niet eeuwig.

Het eerste is zeker / want al wat t'zaam-ghe-stelt is / heeft een be-ghin zijner t'zaamen-stelling / en al wat een beghin-heeft / is niet eeuwig.

II. Van
de Stóf.

II. Al wat uit een niet eeuwighe Stóf be-staat, is niet eeuwig:

De VVerldt be-staat uit een niet eeuwighe Stóf:
Derhalven niet eeuwig.

Het eerst is zeker / het tweede ins-gheljck. Want de Werldt be-staat uit Heemel/ Aard en Zee/ welke niet eeuwig zijn. Gen. 1.

III. Van
de Vórm.

III. Aller dingen ver-eening is niet van eeuwigheidt:
Derhalven ook de VVerld niet.

't Ghe-bólgh is zeker/ mits de ver-eeniging is de Vórm der Werldt.

I V. Al wat ghe-schapien is, is niet eeuwig :

De VVerldt is ghe-schapien :

Der-halven, enz.

Het Meerder blijkt / want al / wat ghe-schapien is / heeft be-ghoft te zijn. Het minder be-wijst de Schrift.

V. Dat tót Ghódt's eer ghe-maakt is, is niet van eeuwigheid :

Maar de VVerldt istót Ghódt's eer ghe-maakt :

Der-halven.

Het Meerder wordt al-dus be-weezen / om dat dat / welk tót Ghódt's eer ghemaakt is / Ghódt's eer booz zijn eighen be-ghin booz-onder-stelt / en dat nu een eerder heeft is niet van eeuwigheid.

VI. Diens deelen niet eeuwig zijn, dat zelve is oök niet eeuwig :

Maar de deelen der VVerldt zijn niet eeuwig :

Der-halven.

Het minder leert de er-baarentheid zelve.

VII. Al wat eindigh is, is niet eeuwig :

De VVerldt is eindigh :

Der-halven.

Het Meerder is zeker : het Minder be-wijs ik om dat de Werldt haar ghe-stalte heeft / en al / wat ghe-stalte heeft / is eindigh óft be-paalt.

En al-dus kan men uit alle an-doeningen der Werldt be-wijs-redenen haalen. De Ghe-tuigenissen nu haalen uit de H. Schrift / óft oude Vaders / óft eenigh ander werldeljk Schryber. Heem nu de Teghen-werpingen / waar mé men tracht te be-wijzen :

De Werldt is eeuwig.

1. Teghen-werping.

Ghódt is eeuwig :

Ghódt is de Stichter der VVerldt :

Dies is de VVerldt eeuwig.

Antw. De Dóym dezer Sluit-reden deught niet. Want hier is min in't Be-sluit als inde Booz-ghaanden / mits men moest sluiten : Dies is de Stichter der VVerldt eeuwig ; en dat is in 't ghe-schil niet.

II. Zo de VVerldt niet eeuwig is, zo heeft Ghódt lang leedigh ghe-weest :

I V. Van de Werker.

V. Van het eind.

VI. Van de deelen der Werldt.

VII. Van de eighenschap

3. Weerlegging der Teghen-stelling.

Maar het laatste is on-ghe-rijmd :

Dies oók het eerste.

Antw. Het Meerder is waer van die dingen / welke uit noodt-zaaklijckheit werken : maar niet van die by-willighlyk tet doen ; Want het volgt niet : In-dien ik niet lees, zo ben ik ledigh. Want wijl ik byplijck lees / zo kan ik leezen als ik wil / zo lang ik wil / en oók tet anders doen als leezen.

III. Al, wat niet ver-ghaat, heeft gheen begin :

Maar de VVerldt ver-ghaat niet :

Der-halven.

Antw. Het Meerder wordt ontkent. Want de rederijck ziele ver-ghaat niet en heeft nochtans een be-ghin.

In 't tweede wordt oók be-ghin ghe-eischt / dat is / wordt booz bast ghe-stelt / 't gheen noch te be-wijzen is / enz.

4. Ghe-
volghen.

Zo hebben wy dan be-weezen en staat onze Stelling bast.

De werldt is niet eeuwich :

Zo volgt dan : Dat zy een begin heeft :

Dat al wat eeuwich is , on-ghe-schapen en on-be-paait is : enz.

XII. Hóófdt-stuk.

Van de Ghe-zellighe Twist-redening.

I. REEGHEL.

De ghe-zellighe Twist-redening is een onderling ghe-sprek óft Twist-redening tusschen tweeley persoonen / in partyschap teghen elk-ander ghe-stelt ober eentighe booz-ghe-stelde Stelling.

VER-KEAARING.

1. 5. In welke booz-ghe-stelde Stelling ver-eischt wordt eerstlijck / Dat zy nocht den Ghedts-bucht en ghorde

ghoede zeden / nōcht der zinnen ooz-deel wēer-streebe.
 Burg. Redenk. Onder-w. 2.b. 15.h. Ten tweeden / Dat
 3p ber-klaar-baar 3p en het be-grip der twistende Par-
 zien niet te hoven gha. Ten derden / Dat 3p nōcht
 opentlijk valsch / nōcht opentlijk waar / maar twiffel-
 achtigh 3p. Ten vierden / Dat 3p niet on-nut en be-
 lacchelyk / maar boozderlyk en deftigh 3p.

II. In de Ghe-zellighe Twist-redening staat te
 letten op de Per-soonen / en de Plichten der zelve.

III. De Per-soonen zyn tweerlep / de Be-strij-
 der oft Teghen-werper / en de Der-weerer oft
 Antwozder.

IV. De Be-strijder oft Teghen-werper is die
 Persoōn / welke de booz-ghe-stelde Stelling
 met be-wijs-redenen be-becht.

V. De Der-weerer oft Ant-wozder is / welke
 de booz-ghe-stelde Stelling teghen den Be-strij-
 der be-schermt.

VI. En deze is tweer-lep / naamlijk de On-
 der-ber-weerer oft Opper-ber-weerer : Van
 welke die een-boudighlyk de Der-weerer ; deze /
 een Schuts-heer kan ghe-noemt worden.

I. 5. Dat ik hier tweer-lep Der-weerer stelle / zal
 buiten twiffel vzeemdt schynen an de Duitsen / welke
 in haar ghe-woonlyk twist-redenen niet meēr als een
 Der-weerer er-kennen : maar die moeten weten / dat
 ook by de Latynen in alle ghe-zelschappen / daar men
 twist-reedt / gheen Opper-ber-weerer oft Schuts-heer /
 dien 3p Praefes noemen / ber-eischt wordt / maar alleen
 in de hooghe Schoōlen en op tyden als men met booz-
 dacht eenighe twist-redenen op-neemt. Nu is 't wel
 waar dat booz u gheen hooghe Schoōlen op-ghe-richt
 zyn / maar dies niet te min be-stemt ghy wel plaatsen
 en by-een-komsten / daar ghy met booz-dacht ber-gba-
 bert om eenighe ghe-schillen te be-twisten / en die ghy
 zelf met een on-duitsch woord Collegien noemt. Dese
 zyn u (dit moet ghy weten) ghe-lyk den Studenten
 (laat ik hun haar naam niet ont-houden. Want zo
 noemen

noemen *z*p zich zelf in duitſch) haer hooghe Schoo-
len. Dit alleen ont-breekt u / dat ghy gheen hebt /
die u te recht ſtuurt / te hulp komt en onder-wijft; ko-
relijk / dat ghy gheen Schuts-heer hebt: hier uit ont-
ſtaan de on-ghe-ſchiktheden in uw ver-ghaderingen / die
wel ghe-rechtlijk van zommighe be-ſtraft worden; maar
het waat wel te wenschen / dat men ze ook zocht te ver-
beteren / en uwen ghoeden pber tót weeten an te fok-
ken en niet te doen verſtauwen / doch mooglijk wat
Ghóde noch eens ver-leenen zal. Wp keeren tót ons
Dooz-ftel.

VII. De Plichten zijn zom ghe-meene / zom
eighene.

VIII. De ghe-meene Plichten zijn / Welke
an al de twiſt-redenende Perſoónen voeghen.

IX. En zijn zom Zeden-bózmigh/zom Reden-
konſtig / van welke die op de zeden / deze op de
redenen zien.

1. 5. De Zeden-bózmighe Plichten ver-eiſchen in de
Twiſt-redeners. Eerſtig / Dat *z*p be-leeft / op-recht/
zedig en byde-liebend zijn; zonder elk-ander met ſchim-
pen en ſpóten te be-jeghenen. Ten tweeden / Dat *z*p
tót het twiſt-redenen een an-daechtigh ghe-moede byen-
gen / welk van alle tóghten en booz-oóydeelen be-byft
en be-gheerigh tót de kennis der waarheid *z*p. Ten
derden / Dat *z*p zich gheen pdele winſt en roem / maar
alleen de open-baring en kennis der waarheid / tót
haer eind booz-ghe-ftelt hebben. Ten vierden / Dat *z*p
met ghe-dult elk-anders reden upt hooren.

2. De Reden-konſtighe Plichten ver-eiſchen. Eerſt-
Igh / Dat de Twiſt-redeners / eer *z*p tót de Twiſt-
redening komen / ober-weeghen / wat *z*p booz oft teghen
de booz-ghe-ftelde Stelling by-byengen kunnen. Ten
tweeden / Dat *z*p van weér-*z*pden de Staat des ghe-
ſchils baſt-ſtellen / verſtaan en in 't twiſt-redenen niet
der-anderen. Ten derden / dat niemandt elk-anders par-
tp an-neeme / en dat zich de Be-ſtrijder niet ſtecke in den
ſtaat des Ver-weerers / oft in teghen-deel. Ten vijfden /
Dat *z*p in zekere be-kende Beghinfelen met elk-ander
ober-

ober-een-komen / op dat men niet betwist 't gheen men van weêr-zijden toe-stemt. Ten seften / Dat zy onder 't twist-redenen zich der koprheidt en klaarheidt be-blijghen / alle om-weghen / ver-drietighe woordt-sta-pelingen // woorden-strijdt en ydele klappernyen en reghen-sprekingen schuwen. En zo veel van de ghe-meene Plichten.

X. De Bp-zondere Plichten zien by-zonder-lijk oft op den Be-strijder / oft op den Ant-woor-der.

XI. De Eighe Plichten van den Be-strijder zijn / eerstlijk / De booz-ghestelde Stelling met Teghen-werpingen te be-strijden. Ten twee-den / op de ghe-gheebe Ont-lössing an te houden.

1. 1. Om de eerste Plicht wel uit te voeren / moet by letten. Eerstlijk / Dat by de Staat des Ghe-schils wel ober-weeghe en de zelve reghel-recht teghen-spreeke. Ten tweeden / Dat by ver-schiet van Be-wijs-redenen hebbe / welke by be-quaaamlijk krigghen zal / zo by elk deel des Ghe-schils by-zonderlijk by zich zelf / eben als een enkel Ghe-stel / ver-handele. Oft / bindt by daar door gheen be-wijs / by neem een on-wyackbaar ghe-tuighnis van eenigh uit-neemend Schryver. Ten derden / Dat by een middel ghe-bonden hebbende / her zelve met de deelen des Ghe-schils voeghe / en daar uit een wel-ghe-bornde Sluit-reden maake en booz-stelle. Ten vierden / Bp zo ver hem eenighe zwakheidt in de booz-ghaande Booz-stellen ver-schijnt / dat by de zelve zoekt vast te maaken oft te ver-klaaren. Ten vyfden / Hier toe kan by tweeckle Be-wijs-redenen ghe-bruyken / be-toonende oft rechte / en zo-daanighe welke tot eenighe on-ghe-rijmtheit leiden. Ziet het Reden-k. Onder-w. Ten seften / En de zelve kan by niet alleen uit de Natuur des Ghe-schils / maar ook uit de Onder-steking van de Teghen-party trekken ; ja in-zonderheidt kan by den Ver-weeter door de toe-ghe-stemde singen knippen. Ten sebenden / Onder-tusschen moet by zich / zo veel als moogblyk is wachten / dat by gheen booz-

door-waardighe Sluit-redenen ghe-bzuike / om-dat de
 zelve / zo zo be-neent werden / zeer moeplijk te be-wijzen
 zijn.

2. Om de tweede Plicht wel uit te voeren / moet hy
 eerstlijk wel letten op de ant-woorde die hy krijgt / in
 welke oft be-dektlijk oft opentlijk te ver-haalen hy
 ghy oft be-hulp be-binden zal / en dat eerstlijk op-dat bly-
 ke dat hy den Ver-weerer wel ver-staan heeft / ten twee-
 den op-dat hy tijdt / om op zijn An-houding te letten /
 hebbe. Doozts kan zijn Teghen-werping be-ant-
 woort worden oft op de Doyt / oft op de Stof. Zo hem
 op de Doyt ghe-ant-woort wordt / dat zo naamlijk niet
 dueghdt / zo zal hy / zo hy 't ghe-brek niet ziet / ver-zoeken
 dat men 't hem an-wijze : zo hy 't zelf ziet oft zo 't hem
 an-ghe-weezen wordt / zo zal hy trachten 't zelve te ver-
 beteren. Wordt hem op de Stof ghe-ant-woort / het
 zelve kan oft rechts oft afe-rechts ghe-schieden. Rechts
 kan hem ghe-ant-woort worden oft door Be-neening /
 oft door Be-paaling / oft door Onder-scheiding van een
 van beide Dooz-stellen. Wordt hem ghe-ant-woort
 door Be-neening / zo zal hy trachten het ont-kende
 Dooz-stel te be-wijzen : zo door Be-paaling oft Onder-
 scheiding / zo zal hy letten of de Be-paaling oft Onder-
 scheiding met de wetten der Be-paaling en Onder-schei-
 ding / in de Reden-konst door-ghe-stelt over-een-komen :
 en zo zo over-een-komen / de zelve an-neemen ; zo niet /
 de zelve met an-wijzing der valscheit ver-werpen.
 Wordt hem afe-rechts ghe-ant-woort / dat is / wordt
 zijn teghen-werping teghen hem ghe-keert / zo moet hy
 in acht neemen / of het zelve wel of quaalijk ghe-schiedt :
 zo wel / zijn teghen-werping laten vallen ; zo quaalijk /
 het ghe-brek an-wijzen. Ten tweden / Zo de Ver-wee-
 rer zoekt te buezelen en te klappen / oft wijdt en zijdt
 van het stuk af te zwerben / zo zal hem de Teghen-wer-
 per dzingen / dat hy hem op zijn Dooz-stellen ant-woort
 de en hy 't stuk blybe. En zo beel kortlijk van de Plich-
 ten des Teghen-werpers.

XII. De Plichten van den Onder-ant-woort-
 der oft Ver-weerer zijn. Eerstlijk / De in-ghe-
 braghte Teghen-werping wel op te neemen. Ten
 tweden /

tweden / Op de op-ghe-nóme Teghen-werping
wel te ant-woozden.

1. 5. Om de eerste Plicht wel uit te voeren moet hy
opentlijk de Teghen-werping met de zelfde woozden
ber-paalen / met de welke zy vooz-ghestelt is : en dat
vooz eerst om te doen bliken dat hy den Be-strijder wel
ber-staan heeft / en de selve na-maals de Teghen-wer-
ping niet kome te ber-dyaapen óft te ber-anderen ; ten
tweden / om de Toe-hooyers an-dachtigh en ber-lang-
stigh na de ant-woozdt te maaken ; ten derden om zelf
tydt te hebben om de Teghen-werping te ober-weeghen
en zyn ant-woozdt al-zo te beter uit te vinden.

2. Om de tweede wel te pleeghen moet hy eerstlijk
op de Dóym / daar na op de Stóf letten. En zo de Dóym
niet dueghdt / het selve an-wijzen / en ber-zoeken / dat zy
ber-betert werde / ja zelf / met ber-lóf des Teghen-wer-
pers / ze trachten te ber-beteren ; doch zo zy niet ber-be-
terlijk is / de selve een-boudighlijk ber-werpen. Ten twe-
den / in-dien de ghoedheidt der Dóym bliske / zo voegh hy
zich tot de Stóf / in welke hy moet acht hebben eerst op
het Be-sluit / daar na op de Vooz-stellen. In 't Be-
sluit moet hy eerstlijk waar-neemen óf het ook teghen
zyn Stelling strydt : zo niet / an-wijzen dat het ver-
gheeffsch teghen-ghe-wozen en Weer-legghings on-
kund be-ghaan werde. Daar na / óf het ook dubbel-
zinnigh is ; zo ja / het selve onder-scheiden / en an-wij-
zen hoe ver het teghen zyn Stelling strydt óft niet /
en be-ant-woozden 't dan. Ten derden / moet hy letten
op de Vooz-stellen ; eerst op het Meerder / daar na op
het Minder. De selve be-ant-woozdt hy met be-neemen/
be-paalen óft onder-scheiden. Hy be-neene / dat Valsch
is ; be-paale / dat te al-ghe-meen is ; onder-scheide / dat
dubbel-zinnigh is : doch nooit moet hy be-neenen /
't gheen hy met be-paalen óft onder-scheiden weer-leg-
ghen kan. De Be-neening valt ook meest op het Min-
der Vooz-stel / de Be-paaling en Onder-scheiding meest
op het Meerder ; om-dat zelden een opentlijk valsch
Meerder vooz-ghe-stelt wordt. Als men der-halven het
Meerder be-paalt óft Onder-scheidt / zo moet men
die be-paaling en Onder-scheiding ook an 't Minder
toc-passen. Ten vierden / Zo de Be-strijder óft in zyn

Teggen-werping oft in zijn An-houding te zeer omzwerbe / zo moet hem de Ver-weerer tót kórtheid vermaanen. En eindlijk / Ten vijfden / zo hy eenighe ghezuigbriffen van booz-treffijke Mannen teggen hem ghebruikt / zo moet hy de zelve niet te hobaerdighlyk verwerven / maar oft met zijn ghe-boelen zoeken te vereenighen / oft den Be-strýder het an-zien van eben booz-treffijke Mannen booz-werpen. En zo veel óók van de Plichten des Ver-weerers.

XIII. De Plichten des Opper-ant-woozders oft des Schuts-Heers zijn. Eerstlyk / De Twist-redening te be-stuuren. Ten tweden / Den Onder-ant-woozder oft Ver-weerer te hulp te komen.

1. 5. En deze eerste Plicht wordt van hem uit-gheboert / eerstlyk / als hy let dat elk in zijn ampt blybe / en de een niet des anders staat be-treede. Ten tweden / In-dien hy / zo iemandt van beide oft óók alle beide buiten 't Woz-stel zwerbe / haer binnen haer ghe-stelde Paalen houde.

2. De tweede Plicht / als hy eerstlyk / des Ver-weerers ant-woozdt / waar zjinde / booz ghoedt kuert en pýst ; Dalsch zjinde / ver-betert ; duister zjinde / ver-klaart ; on-vol-komen zjinde / vol-maakt. Ten tweden / zo hy den Ver-weerer / dooz des Be-strýders Teggen-werpingen ver-stríkt ; zjinde redt en dooz alle behózlyke wyzen be-schermt.

XIII. Hoófdt-stuk.

Van de Ont-knoóping.

I. REEGHEL.

En zo veel van de Teeling. Nu vólgt de Ont-knoóping. Digitized by Google

V E R - K L A A R I N G .

I. 6. Welke wijl 3p van de Ceeling hangt / zo is 3p nu lichtelijk te batten / en in de zelbe is by na niet anders waar te neemen als in de Ceeling gheschiedt is. Want die weet hoe by eenigh Ghesstel moet verhandelen / die kan lichtelijk een verhandelt Ghesstel onknopen; die van Amsterdam weet na Haarlem te ghaan / weet ook lichtelijk van Haarlem weder-om na Amsterdam te ghaan. Wp zullen der-halben hier niet verduertigh zijn; Maar wijzen alleen hoetlijk an wat orde men in 't Ontknopen in 't al-ghe-meen houden kan. In 't ontknopen van eenighe Schyften neemt men eenighe dingen waar die buiten het Schyft zelbe zijn / en wp nu uitwendighe zullen noemen; eenighe / die in 't Schyft zijn / en wp inwendighe heeten. De uitwendighe dingen / die men ook Doozkennissen noemt; zijn eerstlijk / de Schyber / die het gheschreeven heeft: Ten tweden / de be-weeghende Oorzak. Ten derden / de Omstandigheden van plaats / Tjdt / en de Versoenen vooz welke teghen welke / oft an welke by gheschreeven heeft. In de zaak zelbe let men op het wit / waar van by gheschreeven heeft; en in-dien 't een enkel Ghesstel is / zo ziet men dooz welke plaatsen by 't zelbe gheleit heeft / en men boeght 'er / zo by eenighe na-ghe-laaten heeft / die niet schijnen / de zelbe by; en 't gheen by an-merkens waerdigh heeft / trekt m' er uit / en stelt het in eenigh boek / daar men al / wat men ont-houden wil / in-schyft. Is 't een tsaam-ghe-boeght Ghesstel / 't welk by be-twist / zo moet men eerstlijk de Staat des Gheschils wel stellen na de meening van den Schyber. Ten tweden / letten op de be-wys-redenen / die by by-bjengt / in welke men de Om-weeghen van woorden en pronk-sierse len af-scheidt; by-boeght / die 'er ghe-breken; de on-baeten toetst en zo veel men kan ver-betert; de noode-zaaklyke scheidt van de ghe-buertlyke en de konstighe van de on-konstighe; zo by ook eenighe zonder Dym vooz stelt / zo schikt men de zelbe in haar Dym: Eindlyk in-dien by eenighe Teghen-werpingen stil-wijghens op-lost / men wijst zulx an. En dit 3p vooz dees tïdt hoetlijk 't gheen wp den Lief-hebbers der Reden-konst meê te deelen hebben / 't welk wp / zo ons Ghodt ghe-

zont spaart / na-zenden zullen de Ober-natuur-wet en Zeebighe Wijs-gheert / en / op-dát hen nierts ghe-byecke / de Letter-konst en Reden-ryk-konst. Al met der tijd. Beemt tot be-sluit een Booz-beeldt van Ont-knooping / naamlijk;

Den 1. Psalm.

In deze Psalm wordt een Enkel Ghe-stel ver-handelt / te weten / Een zaligh Mensch :

Wiens natuur ber-klaart wordt door zijn Eigenschappen en Teghen-strýdigh.

De Eigenschappen zijn óft vol-strekt óft ber-ghe-leeken ; de vol-strekte / óft be-neent óft be-bestight.

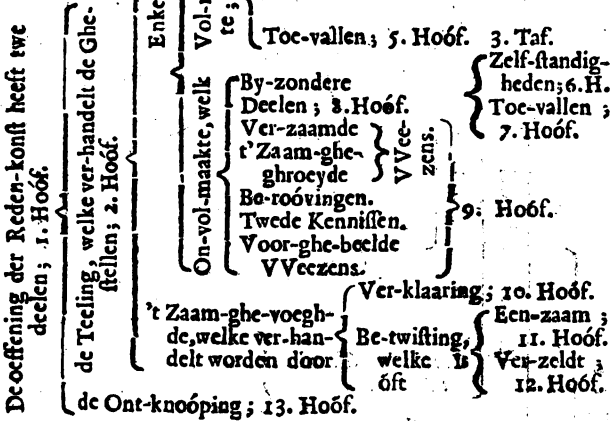
De be-neende worden door-ghe-stelt in 't 1. Daers / en zijn dýp : 1. Niet wandelen in der Ghód-loózen raadt . 2. Niet treden op den wegh der Zonders. 3. Niet zitten by de Spótters.

De be-bestighde be-ghýft het 2. Daers / en zijn twee : 1. Dat hy lust heeft in des Heeren wet. 2. Dat hy 'er dagh en nacht van spreekt.

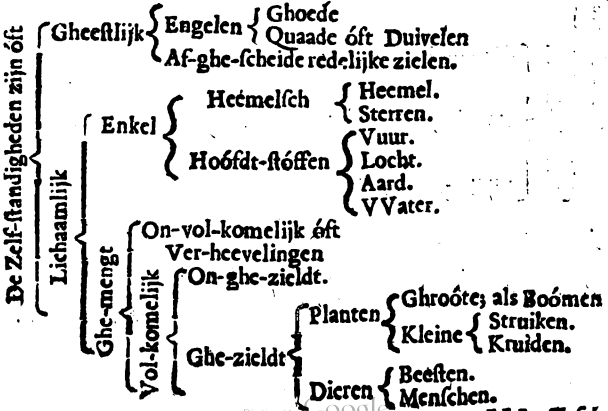
De ber-ghe-leeke Eigenschappen worden door-ghe-stelt in 't 3. Daers en ghe-trokken van een boom / en zijn biet. 1. De planting by een klaar water , welk water der zalighen is Christus de leebendighe water-bjon. 2. Het voort-brengen van tijdighe vruchten , óft ghoede werken. 3. De stant-vastigheide in 't be-waaren zijner ghroente , dat is / het ghe-loof. 4. Het ghe-luk en de zeghen, welke zijn vruchten na-vólgt.

Het Teghen-strýdigh van een zaligh Mensch wordt door-ghe-stelt in 't 4. Daers / naamlijk de Ghód-loós en wordt om-schreeven door zijn Eigenschappen welke twee zijn. 1. Zijn on-stant-vastigheide , ber-ghe-leeken by het kaf / dat van de windt ghe-bzeven wordt. 4. Daers. 2. Dat hy gheen lidt der Kerk is , en der-halven met de zelve voor Ghóds ghericht niet be-staan zal. Dit wordt be-bestight Vant Ghód kent zijn wegh niet voor ghoedt, ghe-lyk der Recht-baerdighen / maar 3p ber-gbaat. 3 en 6. Daers.;

I. Tafel.

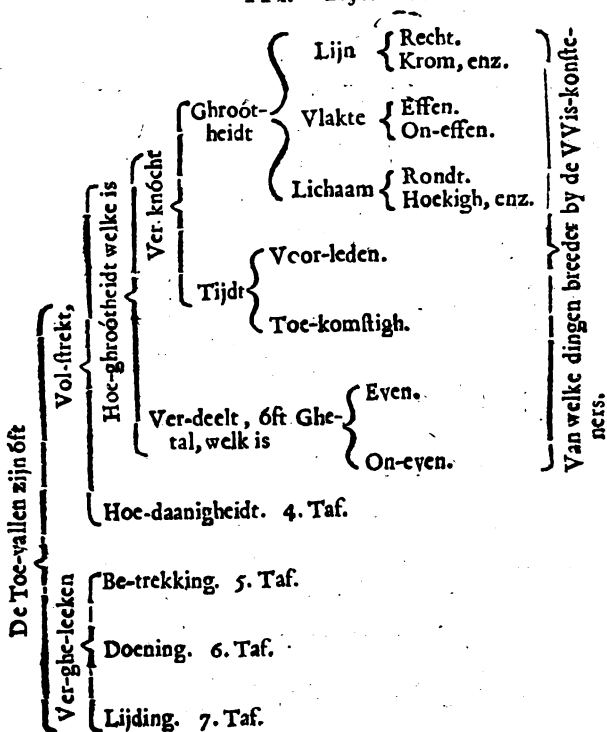

II. Tafel.

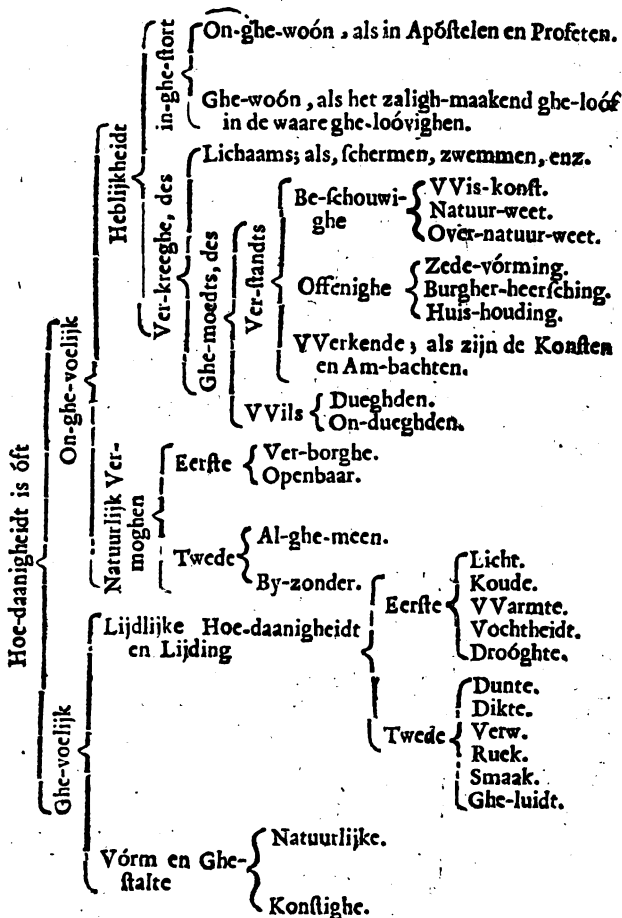
III. Tafel.

III. Tafel.

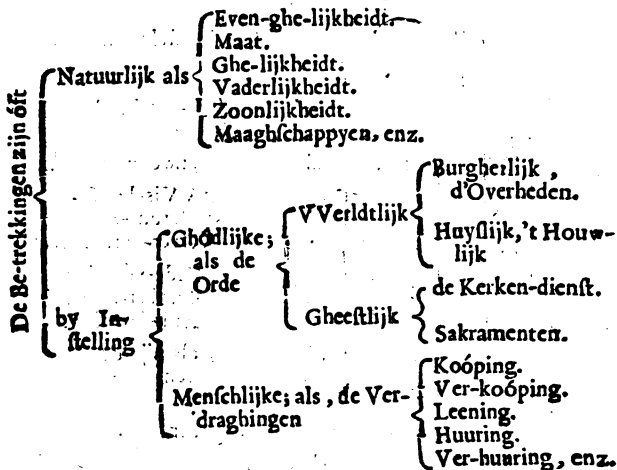

IV. Tafel.

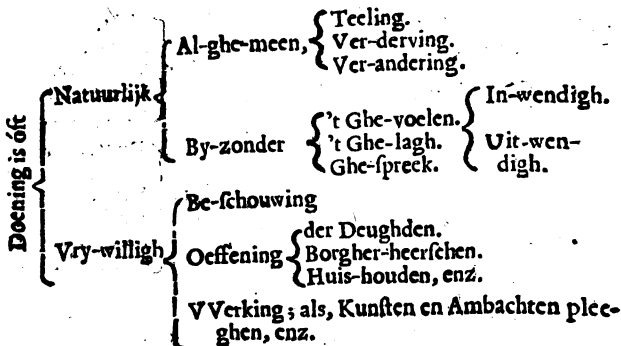
IV. Tafel.

V. Tafel.

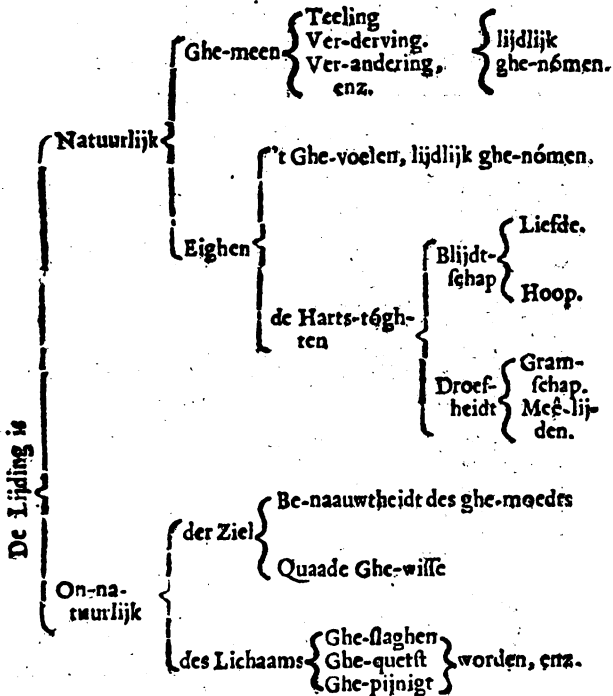

VI. Tafel.

VII. Tafel.

VII. Tafel.

Tót ver-vulling van eenighe ledighe bla-
derea voeghen wy hier tót ghe-rief onzer
Landts-ghe-noóten een Be-leedt om een *Predika-
rie* te stellen ; ghe-nómen en ver-taalt uit den
hoogh-be-roemden *Antony Waleus*.

I, Van de In-leiding.

De Wetten der In-leiding / als uit de Reden-
rjk-konst / blijkt / zyn / dat zy niet ver ghe-
baalt / oft ghe-meen zy / en an veele Texten
toe-ghe-past kan worden ; maar uit de plaats
der Text , en dat kort en een-voudigh / zom-
der ghyóte herts-tóchten en reden-rjk-sche Ghe-stal-
ten. Want be-lachlyk en on-ghe-rjmt zoud het zyn in 'e
he-ghin de herts-tóchten te be-weeghen / 't zy een on-
ghe-meene zaak oft ghe-bal 't zelve ver-eischt. Lange
In-leidingen brengen oók den Coe-hoózers ver-driet
an.

De zelve pleeghen ghe-nómen te worden oft van de
ghe-leghentheid en t'zaamen-hechting der Text met
het hooz-ghaande / oft van de Stelling tót de Onder-
stelling ; oft van eenighe ghe-lykants / oft van eenighe-
heerlyke Sp-spruek / oft van een ghe-lyk-luidende
plaats der h. Schrift / welkers om-spraak oft korte ver-
klaaring 'er by-ghe-voeght wetde ; oft eindlyk van an-
dere on-standigheden van plaats / Tjide / oft per-són-
nen ; welke nóchtans in heilighe Predikationen zelden te
ghe-bruiken zyn / 't zy mischien / op heilighe daghen /
oft bid-daghen / oft hooz-nieuwe Coe-hoózers / oft in
nieuwe ghe-ballen.

II, Van de handeling der Text zelve.

Van de In-leiding moet men be-raamlyk ober-
ghaan tót de teghen-woordighe Text , en dat niet
zonder klare t'zaamen-hechting / oók niet met af-
breeking en schielyk.

De Text nu / die men hooz-ghe-nómen heeft te ver-
klaaren / zy nócht te lang / nócht te kort / maar be-hatte
een

ken vol-kome Spreek / op-dat het ghe-hueghen der
 Coe-hoorders de zelve licht ont-houden kan; en welke /
 in 't ghe-hueghen ghe-bar / den naerftighen Coe-hoorder
 de ver-klaarde Stoffen door zich zelf kan in-steeken.
 Want ghe-lyk een al te lange Text naauwlyx ont-hou-
 den kan worden / zo is een al te korte by d'ou-er-baarene
 meer tot ver-wondering als tot stichting; en niet be-
 quaam om de booz-ghe-stelde dingen in 't ghe-hueghen
 te be-roepen.

Zo de Text wat lang zy / ghe-lyk zy in ghe-schiede-
 nissen en Ghe-lyk-spreeken zom-tijds booz-komt / zo
 moet m'er een kort be-ghryp der zelve by-voeghen;
 in-dien wat kort / ghe-lyk ghe-meenlyk in leer- en ber-
 maan-spreeken / zo voegh m'er eenighe om-spraak der
 zelve by / nochtans gheen on-ghe-rymde en on-be-quaam-
 me / maar een eighen-aartighe en an de deftigheide der
 zaak toe-ghe-past.

III. Van de Ver-deeling der Text.

DE Text, al-zo booz-ghe-stelt / moet men nodde-
 zaaklyk deelen in de minste deelen / en dat in twee
 oft ten hooghsten drie / om-dat ander-zins de Coe-
 hoorders in 't be-ghin niet ver-driet pleeghen in-ghe-nom-
 men te worden / als zy merken dat zy zo deel te ver-staan
 hebben.

Men stel de ver-deeling an na 't booz-schryft der Red-
 den-konst / niet van de woorden / maar van de dingen
 in de Text be-ghreepen / niet met woorden der Reden-
 konst oft tweede kennis / maar met ghe-bjuiklyke en
 by 't ghe-meen ver-standighe.

Elk by-sonder deel der Text moet men eerst ver-
 klaaren / daar na toe-eighenen. De Coe-eighening
 pleeghe van zommighen ghe-voeght te worden na elk
 ver-klaard deel: van anderen na de ghe-lyche ver-
 klaarde Text. Maar hier be-hoefst men niet veel te
 arbeiden hoe het ghe-schiedt / als het slechts be-quaam-
 lyk ghe-schiedt; Want dat is het beter de leeringen /
 tot dat de ghe-lyche Text ver-klaart is / te be-waaren /
 wanneer de deelen by-na op het zelfde wit zien: om-dat
 anders de zelfde zaak schijnt ver-haalt te worden. Maar
 zo de ver-klaarde deelen van ver-scheide aart sijn / dan
 is 't

is 't niet on-be-quam / na het eerste ber-klaarde deel eenighe leeringen te boeghen / om den Coe-hooper alle ber-diet te be-neemen / en meerder ber-scheidenheid van dingen in de Text te doen blyken / welk al-tijt de Coe-hoopers an-dachtigher maakt. Onder-tusschen is 't nochtans ghe-boeghlyk die leeringen tot het eind te be-waaren / in welke de meeste ont-roernis en be-werghing ber-cischt wordt.

In de Ber-klaaring van elk deel moet men eerst de woorden / zo 3p duister zyn / ontber-zoeken / daar na de dingen / die in de woorden be-ghreepen zyn.

In de Ber-klaaring moet men niet al te arbeidzaam zyn / 't 3p mooghlyk de plaats alle duister oft in verschil 3p; dan moet men ook de waare zin uit het boogghaande en na-bolghende der Text en andere ghe-lyk-luidende plaatsen be-tonen: Zo de plaats klaar en niet in verschil 3p/30 magh men niet een oft twee ghe-lyk-luidende plaatsen / oft met de een-boudighe an-wyzyng der zin zich ber-ghe-noeghen.

De Zin-spuuk in de woorden be-ghreepen / ver-bat oft leeringen oft een ber-maahig / oft 3p ziet op 't ghe-loof oft op de zeeden.

In een leerende Text moet men niet het gantsche Leer-stuk ber-klaaren / 't 3p mooghlyk de ghe-leghentheid der tijdt oft plaatsen 't zelve ber-eischt: Maar alleen die plaatsen van 't Leer-stuk / welke in de Text uit-ghe-drukt zyn / oft dooz 't openbaar ghe-bolgh der woorden be-ghreepen worden.

Ghe-lyk ook in een ber-maah-Text die dingen alleen te ber-klaaren te zyn / welke in de Text be-ghreepen worden: ook moet men de Stof niet van elders haalen: want anders wordt niet de teghen-woordighe Text, maar ook andere van elders ghe-haalde ber-klaart.

In de Coe-eighening pleeght van zomnighe onderscheiden te worden tusschen de al-ghe-meene Leeringen / 't 3p 3p op 't ghe-loof oft op de zeeden zien / en de by-zondere Coe-passing der zelve op de staat der teghen-woordighe Kerk.

De overighe Leeringen / zo 3p veel in eenighe Text be-ghreepen werden / worden kortlyk an-ghe-wezen; een oft twee moet men berder uit-breiden / en die opentlyker uit de Text uit-bloeyt / oft welke de teghen-

woordighe staat en noodt-zaaklijchheit der Kerck her-
eische.

De al-ghe-meene Leeringen worden toe-ghe-past
dooz ghe-lyk-luidende plaatsfen : dooz tweeft dyp heili-
ghe Dooz-beelden / ghe-lyk-spreuken / ghe-lykniffen
(waar toe ik ook de Dooz-be-dietfels trek) zo zy by der
handt zyn.

Onder die Leeringen moet men eerst stellen / die op 't
ghe-loof en de weetenschap zien ; daar na die tot de zee-
den en ghe-wiffe be-hoeyen.

Veel Predikers van de dooz-ghaande eeuw boegh-
den de al-ghe-meene Leeringen met de by-zondere Coe-
eighening der zelbe tot de teghen-woordighe staat der
Kerck t'zaamen ; zommighe Jongere / het Be-leedr van
Perkins volghende / onder-scheiden dit nu. Waide kan
't met sichtig ghe-schieden / zo men zich maar van
Catering ont-houde / welke in 't laatste Be-leedr ober-
belligh is. Want hoe-wel in zommighe Texten de al-
ghe-meene Leer van de by-zondere Coe-passing kan
onder-scheiden worden / in zommighe nochtans is het
zelbe naauw mooghlyk / zonder openbaar ver-haal van
't dooz-zeide.

Alle Leeringen / welke uit de Texten ghe-trokken
worden / zien oft op de Be-bestigging der waare leer / oft
op de Weer-leggging der valsche / oft op An-maaning
tot Christlyke dueghden / oft op Af-maaning van ghe-
braken / oft eindlyk op de Ver-troosting. En tot deze
byf ghe-slachten moet noodt-zaaklyk alles be-trokken
worden. En uit zommighe Texten kunnen zy alle /
uit zommighe veels / uit zommighe eenighe slechts ghe-
haalt worden.

Zo men de waare Leer be-bestighen / oft de valsche
weer-legghen moet / 't zelbe ghe-schiedt na het Be-leedr /
in de ghe-meene plaatsfen ghe-bruyklyk : be-halven dat
men hier ghe-denke / als te doozen ghe-zeit is / dat men
niet de ghansche plaats ver-handele ; maar zo veel als
uit de Text opentlyk / oft met ghoedt Ghe-volgh be-
sloften kan worden : 't zy mooghlyk eenighe by-zondere
ghe-leghentheit oft noodt-zaaklijchheit der Kerck het
zelbe ver-eische.

Men de-bestighe nu de waare en weder-legg de val-
sche Leeringen / welke in deze tydt van dooz-neem ghe-
hnik

hruik zyn: en men stel niet alle / maar watnighe en vaste Be-wijs-redenen dooz; niet alleen uit de teggen-woordighe plaats / maar ook uit andere / die de zelfde zaak ver-batten.

Men weder-legh niet als de nieuwe Dwaalingen; niet als die Teggen-werpingen / welke in de mond des ghe-meenen Volc zyn; en / oft men haal ze niet op / of men weder-legh ze zo / dat zy den ghe-wissen ver-ghe-noeghen.

Zo men een Leering trekt / welk' een An-maaning tot een Chyristlyk leven be-ghypt / zo zullen die middelen / welke dienstigh zyn om die dueghdt in ons op te wekken oft ten minsten te be-vestighen / met ghyoote stichting der Ver-maaning by-ghe-boeght worden.

Eik be-wijs men uit plaatsen en booz-beelden des Schryft / oft dooz redenen / welke een vaste ghyndt in de h. Schryft hebben.

Trekt men een Leering / welke een Af-maaning van ghe-bzeken ver-dat / men boegh 'er uit de zelfde plaatsen de hulp-middelen teghen die ghe-bzeken by.

Trekt men eindlyk een Leering tot Ver-troosting diene-nde / men boegh 'er de Ken-tekenen by / uit welke des Menschen Ghe-weeten ver-zekert kan worden / dat hem zo-daanigh een wel-daadt toe-komt / dooz welkes an-merking de Dienet der Ghe-loobbighen Ghe-wissen ver-troost / die Dooz-komingen 'er by-boeghende en wec-legghende / welke een ghodt-rychtygh en benaauwt ghe-moedt in 't teghen-deel by-bzegen kan.

Dit zy van de Toe-eighening in 't ghe-meen. In 't by-zonder nu is 'er dit by te boeghen / dat men daar op meest hangen blybe / dat noodr-zaaklyc is / en waar op de Schryft meest hangen blyft; zo dat men de verschooningen / welke de Menschen pleeghen te ghe-bzuiken / waar-om zy dit oft dat min uit-drukken / booz-kome / en dat (zo 't mooghlyk is) met haar eighe woordon.

En dat men niet te veel plaatsen ver-haale / en die alleen an-trekke in welke de ghe-wichtigheden der An-maeningen / oft Af-maeningen / oft Ver-troosting ver-keeren. En ghe-lyk men in de Leer-stukken de booz-neemste plaatsen uit het nieuwe Testament, zo kan men in 't zede-böymen en ver-maanen zeer krachtighe

righe uit de Profeten / Psalmen / en Spreeken haalen.
 Nochtans moet men het lezen van beide Testamenten
 hier t'zaamen-boeghen / op-dat men al-tijdt plaatsen /
 vooz-beelden / vooz-be-diedfels en ghe-lyk-spreeken
 ghe-reet hebbe.

IV. *Van 't Be-sluit.*

Het Be-sluit be-staat oft uit een kort ver-haal van
 alles / oft eindighe zonder 't zelbe met de Coe-er-
 ghening van een meest be-tweeghende Leering.

E I N D.

